UNIVERSAL LIBRARY
OU_20461
UNIVERSAL LIBRARY

KAVITHA

KUSUMA MANJARI.

COMPILERS:-

Vidwan, S. V. Dikshitulu M. A;
(Proficient in Oriental Learning)
Assistant, Wesley Boys' High school,
Secunderabad (Dn.)

&

Vidwan, P. Krishnamurthy,
Assistant, Wesley Girls' school,
Secunderabad, (Dn.)

ఏజంటు, శ్రీరామా బుక్

Printed at Sree Bharathi Printing Press,
SECUNDERABAD.

All Rights Reserved. **1939.** (Price 0-8-0.

INTRODUCTION.

This compilation is intended for the use of High School students. In this an endeavour has been made to supply the long-felt want of a suitable text-book, including some of the best pieces of Poetry, lyrical, narrative, didactic and descriptive. A careful selection has been made both from ancient and modern authors. We hope the book will merit the attention of Educational Authorities.

Our thanks are due to those modern authors who have kindly permitted us to incorporate their esteemed verses in this book.

SECUNDERABAD. } S. V. Dikshitulu.

31-10-1939. } P. Krishnamurthy.

విషయసూచిక.

		పద్యసంఖ్య	పుట.
1.	గీతాంజలి:- దర్భా వేంకట కృష్ణమూర్తి.	5	1
2.	మహాప్రయత్నము:- నన్నయ.	27	3
3.	శాపవిమోచనము:- తిక్కన.	42	8
4.	ఋణవిముక్తి:- గౌరన (ద్విపద.)	43	17
5.	పతివ్రత:- అనంతుఁడు.	32	20
6.	వర్షకాలవర్ణనము:- జక్కన.	4	26
7.	స్వార్థపరార్థులు:- శ్రీనాథుఁడు.	28	27
8.	ఏకక్రియా ద్వ్యర్థకరి:- పోతన.	34	32
9.	దుస్సహవియోగము:- పాపరాజు.	17	34
10.	సుభాషితములు:- లక్ష్మణకవి, బాలసరస్వతి, పుష్పగిరితిమ్మన.	10	42
11.	మధుకలశము:- రాయప్రోలు సుబ్బారావు.	10	44
12.	ధర్మోపదేశము:- పింగళి లక్ష్మీకాంతం, కాటూరి వేంకటేశ్వరరావు.	15	46
13.	భారతవీరుఁడు:- జాషువాకవి.	13	49
14.	అమర్షము:- నంది తిమ్మన.	20	52
15.	చంద్రికావర్ణనము:- మొల్ల.	4	55
16.	బదరికాశ్రమము:- నాచనసోముఁడు.	1	56
17.	సూర్యాస్తమయ వర్ణనము:- తెలగనార్యుఁడు.	2	56
18.	ప్రణయార్ద్రగీతికలు:- వేదుల సత్యనారాయణశాస్త్రి	11	57
19.	మేటిబంటు:- మల్లికార్జునభట్టు.	38	59

కవితాకుసుమమంజరి.

గీతాంజలి.

దర్భా వేంకట కృష్ణమూర్తి.

[బ్రహ్మశ్రీ విద్వాన్ దర్భా వేంకట కృష్ణమూర్తి ఎం. ఏ. గారు మదనపల్లి కలాశాలలో ఆంధ్రోపన్యాసకులుగను, దేశభాషాపర్యవేక్షకులుగను ఉన్నారు. వీరు కేవలమాంగ్లభాషఁజదివినవారుమాత్రమే కారు. సంస్కృతాంధ్రభాషా ప్రావీణ్యముగూడ వీరికిఁగలదు. వీరు "శ్రీశుకనాసోపదేశము-శ్రీగురుదక్షిణ" యను రెండుభాగములుగల గ్రంథమున్నగువానిని రచించిరి. వీరికవిత్వము శాలీనమై సుబోధమై నిర్దుష్టమై హృదయంగమముగా నుండును. పాఠ్యభాగము శ్రీరవీంద్రమహాకవి రచితమగు "గీతాంజలి" గ్రంథమందలి ఆంగ్లపద్యముల కాంధ్రానువాదము.]

సీ. ఎందే భయంబన్న దెఱుఁగదు మానసం
బెందే మహోన్నతి నెసఁగుబుద్ధి
ఎందేని యణుమాత్రమేని కళంకంబు
గానరాదల్ల సుజ్ఞానమునకు
ఎందేని సంఘ నిబంధనంబులఁ బటా
పంచలుగాదీ ప్రపంచమెప్పుడు
ఎందేని హాచ్ఛమేలేని లోనుండి
వెలువడుసత్య వాగ్వితతిసతము
ఎందేని పూర్ణత కెనయు నశ్రాంతంబు
నశ్రాంత భవ్యపరిశ్రమంబు
ఎందే వివేకవాహిని విమూఢాచార
భయద మరు స్థలిన్ వట్టిపోదు
ఎందేని మానసు మేపారు నున్నత
భావచేష్టలఁ ద్వత్కృపారసమున

తే. గీ. అట్టి స్వాతంత్ర్య నాక సౌఖ్యంబుఁబడసి
ఖండ ఖండాంతరములఁ బ్రఖ్యాతికెక్క

జయము గాంచంగనిమ్ము మాజన్మభూమి
దళితభవపాశ! ఈశ! భక్తప్రకాశ. 1

సీ॥ నాసల్పు రవమెల్ల నీసుస్వరస్ఫూర్తి
ననయము నెయ్యమ్ము నెనయనిమ్ము
నాచేయు పరిశోచనయు భవత్సాన్నిధ్య
బోధన్ బ్రపూర్ణతన్ బొరయనిమ్ము
నానెమ్మదిందోఁచు నవ్యభావంబెల్ల
నీకటాక్షమున రాణింపనిమ్ము
నాయుల్లమునఁగల్గు నేయిచ్ఛ యాయిచ్ఛ
నీదివ్య సత్త్వాన నెగడనిమ్ము

తే. గీ. ఉన్నతాశయుఁ బలుకును యోచనయును
సర్వమున్ నీకతాన నెసంగనిమ్ము
నీదుకల్పనమేరకు నాదుబ్రతుకుఁ
దీర్చిదిద్దవె! యోజగద్దివ్యశిల్పి. 2

తే. గీ. జీవులకుమూల శక్తివౌ దేవదేవ
తావకాంశంబు సర్వత్ర యావరించి
మామకశరీరమందుంట మానకెపుడు
భావనంబుగ దీనిఁ గాపాడుచుందు. 3

తే. గీ. జ్ఞానదీపంబు మన్మానసాన వెలుఁగ
జేయు పరతత్త్వ మీవౌటఁ జిత్స్వరూప
నాతలంపులఁ జొరనీక నారతంబు
నావలికి నెట్టుచుందు మాయావితతిని. 4

ఆ. వె. సూత్రధారుఁడీవు, పాత్రమునేనౌదుఁ
గర్తవీవు, త్వదుపకరణమేను,
గాన నాదు నడతలోనఁ బరాత్పరా
చాటుపడిన నిన్నుఁ జాటుచుందు. 5

మహాప్రయత్నము.

నన్నయభట్టు.

[నన్నయభట్టు. ఇతఁడు కృష్ణాగోదావరీ నదుల మధ్యనున్న వేగిదేశమును క్రీ. శ 1022 నుండి 1063 వఱకుఁ పాలించిన రాజరాజు నాస్థానకవి. ఇతఁడు సంస్కృతమున వేదవ్యాసునిచే రచింపఁబడిన భారతము నిష్టానుసారముగ తెలుఁగు చేసెను. ఇతఁడు మొదటి రెండుపర్వములను, మూడవ పర్వమును గొంతవఱకును వ్రాసెను. భరతవంశీయుల చరిత్ర మగుటచే నాగ్రంథమునకు భారతమని పేరు. వేదోక్తంబగు ధర్మసారమంతయు దీని యందుండుటచే దీనికిఁ బంచమవేదమను నామాంతరము గలదు. భారతమంతయుఁ బదునెనిమిది భాగములుగ విభజింపఁబడినది. పర్వమన గనుపని యర్థము. భారత మొక చెఱకు గడతోఁ బోల్పఁబడుటచేఁ బ్రతి భాగమును బర్వమనుటయే తగియున్నది.

ప్రకృత సాహిత్యభాగమారణ్యపర్వములోనిది. రోమశ మహాముని అరణ్యవాసము చేయుచున్న పాండవులపాలికిఁబోయి, అగస్త్యుని చరిత్రము చెప్పి పిదప సగరుల చరిత్రమును భగీరథుని ప్రయత్నమును దెలియఁజెప్పును. ఈభాగమునందు నన్నయ కథావేగమును, అతని సంస్కృతపద భూయిష్ఠమగు శైలియు గమనింపఁదగును.]

క. సగరసుతులట్లు జగముల
   గొంగి బాధలు సేయుచున్న నోడిమరుత్ప
   న్నగ వరులరిగిరి నాలుగు
   మొగములు గలవేల్పుకడకు మునిసంఘముతోన్. 1

ఆ. వె. వారిజాసనుండు వారలువచ్చిన
   విధమెఱిఁగివారి వెఱవనేల
   సగరసుతులు దగ్ధులగుదురు దర్పితు
   లైనవారిపేర్మి యధ్రువంబు. 2

వ. అని కమలభవుండానతిచ్చిన నరిగి యమరనరులాదిగా నఖిల లోకనివాసులెల్ల సగరసుతపరిక్షయ బపేక్షించి యుండునంత. 3

సీ. అశ్వమేధంబు సేయంగ దీక్షితుఁడయ్యె
   సగరుండు వానియశ్వంబు సగర
   తనయులచే రక్షితంబై వసుంధర
   యెల్లఁ గ్రుమ్మరి తోయ హీనమైన

జలధిలోపల నదృశ్యంబైనఁ గానక
సగరున కెఱిఁగించి సగరసుతులు
జనకు శాసనమునఁ జని భూతలమునందుఁ
దడయక త్రోసి పాతాళతలము

ఆ. నందు రోయఁ గడఁగి యఱువదివేవురు
నొక్క మొగిని గ్రొచ్చి యుదధిలోన
జలధిపంకమగ్న సత్త్వముల్ నిశితకు
ద్దాలహతి విదారితములుగాఁగ. 4

వ. ఇట్లు గ్రొచ్చి గ్రొచ్చి సగరసుతులు సముద్రపూర్వోత్తర దేశంబునం గపిలుండను మహాముని యాశ్రమమునందుఁ దమగుఱ్ఱంబుఁ గని సంతసిల్లి. 5

ఆ. వె. అశ్వమేధమునకు నర్పితంబైన యీ
యశ్వరాజు నిట్టు లపహరించి
ముచ్చుఁగాక యీ సముద్రదేశంబున
నోట మెదలలేక యున్నవాఁడు. 6

వ. అని కపిలుం బరిభవించిన నమ్మునివరుం డలిగి యనలశిఖలు దూల నతిఘోరదృష్టిఁ జూచినయప్పుడు సగర సుతులందఱు భస్మంబైన. 7

క. వీరులగు సగరతనయుల
దారుణదాహంబుఁ జూచి తడయక చని యం
భోరుహగర్భతనూజుఁడు
నారదుఁ డంతయును సగరునకు నెఱిఁగించెన్. 8

క. దాని విని సగరుఁడు దుశ్శో
కానలదందహ్యమానుఁ డయ్యును నయ్యా
శాను వచనంబుదలఁచి ధ
రానాథుఁడు శోకభరపరాఙ్ముఖుండై. 9

వ. అసమంజసపుత్రుం డంశుమంతుండను మనుమనిం జూచి య
య్యా నీయయ్యలఱువదివేవురు నొక్కటఁ గపిలకోపానలకబళిత శరీరుల

యిరి. భవజ్జనకుఁడతిక్రూరహృదయుండై పౌరబాలకుల నకారణంబ వధియించి మహానదిలో వైచుచున్న నెఱిఁగి పౌరజనాక్రోశంబునం దనక్రోశపరుండనై వాని విడిచితి. 10

క. కొడుకుల నిధనమునకు నా
కడిఁగిన హయమేధ మఖము గడచనమికి నేఁ
గడు దుఃఖితుండ నయ్యెదఁ
దడయక నీవిపుడు దీనిఁదలుఁగుముకడఁకన్. 11

వ. అని ననంశుమంతుఁడాక్షణంబ చని సగరసుతఖాతద్వారంబున సముద్రంబు సొచ్చి యందు సూర్యసహస్రద్యుతియై వెలుఁగుచున్న కపిలమహామునికి నమస్కరించి నిజాగమనప్రయోజనంబెఱిఁగించినఁ గపిలుండును వానికింగరుణించి యజ్ఞియంబైన యశ్వంబునిచ్చి యిట్లనియె. 12

క. ఘనభుజ నీకారణమున
జనఁగాంతురు పుణ్యగతికి సాగరులు ముదం
బున సగరునకును దొరకును
నొనరఁగ సుతవంతులైన యుత్తములగతుల్. 13

వ. మఱియు నీచేత నుపనీతంబైన యీయశ్వంబున నశ్వమేధంబు సేసి సగరుండు కృతార్థుఁడగు నీపౌత్రుండైన భగీరథుచేతఁ దేరంబడియెడుగంగాజలౌఘంబులం జేసి సంసిక్తులై సగరసుతులు స్వర్గగతులగుదురు సముద్రంబు సంపూర్ణంబగుననిన నంశుమంతుండు సంతుష్టుండై కపిలప్రసాదంబున నశ్వంబుఁదెచ్చి సగరునకిచ్చి కపిలువచనంబు నెఱిఁగించిన సగరుండు పుత్రశోకంబుడిగి యశ్వమేధంబుసేసి సముద్రందనకుఁ బుత్రుఁగాఁగల్పించిన నదిమొదలు సముద్రంబు సాగరంబనాఁబరఁగెనిట్లు సగరుండు పెద్దకాలంబు రాజ్యంబుసేసి నిజరాజ్యభారం బంశుమంతునందు సమర్పించి చనిన. 14

తే. తనపితామహు నట్టుల ధరణియేలి
యంశుమంతుండు నిజపుత్త్రుఁడగు దిలీపు
నందు రాజ్యభారముఁబూన్చి యఖిలలోక
పూజితుండు తపోవనంబునకుఁ జనియె. 15

వ. దిలీపుండును దనపితామహులైన సాగరులధోగతులుగాకుండ గంగానదీతరణంబునందు యత్నంబుసేసి యశక్తుండయ్యె.

చ. ప్రథితయశుఁ సుతుంబడసె భారసహిష్ణు మహారథుఁ భగీ 16
రథుఁడనుచక్రవర్తి నపరాజితతేజు నిజాన్వవాయ దు
ష్పథవినివర్తకున్ సకలపార్థివజైత్రు మహార్ధతాసుహృ
న్మథను సురాపగానయనసమర్థతపోగుణయుక్తు నుత్తమున్. 17

వ. ఆభగీరథు నపారభూభారధురంధరుంజేసి దిలీపుండు తపోవనంబున కరిగిన. 18

తే. కపిలు కోపాగ్నిఁజేసి సాగరులుగ్రాఁగి
రవియు గతిఁ గానకున్న హరనియు నెఱిఁగి
వారలకు హితమొనరింప నగధి గంగఁ
దేరఁగడఁగె వీరుండు భగీరథుండు. 19

వ. ఇట్లు భగీరథుండు గంగావతరణంబునందుఁ గృతనిశ్చయుండై హిమవంతంబున కరిగి. 20

చ. సతతకృతోపవాసముల శాకఫలోదకమూలపారణ
వ్రతముల దేవపూజల నసార జపంబులఁజేసి నిష్ఠతో
నతులతపంబుసేసె నమరాపగ నుర్వికిఁదెచ్చువేడ్కతో
ధృతియుతుఁడై దిలీపకులదీపుఁడు దివ్యసహస్రవర్షముల్. 21

వ. ఆభగీరథుతపంబునకుమెచ్చి గంగాదేవి ప్రత్యక్షంబై నీయిష్టంబుసెప్పుమనినం గృతాంజలియై యిట్లనియె. 22

సీ. తపనతేజుండైన కపిలు కోపంబున
గతజీవులై పుణ్యగతులయందు
విహీనులై మత్పితామహులున్నవారు సి
దగుపుణ్యజలముల సగరసుతులు
సిక్తులై స్వర్గానుభుక్తిఁ బ్రాపింతురు
గావున దేవి యిద్దేవపథము
నందుండి వసుమతి కొందఁగఁ జనుదేర
వలయు నావుడు మహీవలయమునకు

ఆ. నేనువచ్చునప్పుడు నానిరంతరజలౌ
ఘంబు దాల్పనీలకంఠుఁ డోపుఁ
గాని యొరులుదాల్పఁ గానోప రయ్యుమా
నాథుకరుణఁబడయు నన్నుఁదాల్ప. 23

వ. అనిన గంగాదేవి వచనంబునఁ గైలాసంబునకరిగి భగీరథుండు భగవంతు నంతకాంతకు నీశ్వరుగురించి పెద్దకాలంబు తపంబుచేసిన నీశ్వరుండు వానికిసన్నిహితుండయి నీవుభూలోకంబునకు గంగావతరణంబు సేయుమేను గంగధరియించెదననిన భగీరథుండు వెండియు గంగ నారాధించిన నాతనికింగరుణించి. 24

మ. ఇలకున్ గంగతరంగసంహతులతో నేతెంచె నాకాంతరం
బులు నాకాశముఁగప్పుచుం దగమహాభూత ప్రపంచంబుతోఁ
జెలువైయుండఁగ దాని నీశ్వరుఁడు దాల్చెన్ సంగతోత్తుంగ పిం
గళజూటాగ్రము నందుఁ బద్మదళసంకాశంబుగా లీలతోన్. 25

సీ. సురమునిసిద్ధ ఖేచరవరుల్ వచ్చి య
చ్చెరువందిచూడంగ హరుశిరంబు
నందుండి భువనైక వందిత సురనది
ధరణీతలంబున కరుగుదెంచి
కలహంసగతియు నిర్మలఫేన హాసంబు
నాకీర్ణమీనవిలోకనములు
నాలోలపవనవాచాలిత కల్లోల
రసిత మృదూక్తులు నెసఁగుచుండఁ

గీ. బ్రీతితో భగీరథుఁ డను దూతచేత
నీతయై మహాముని పరి పీత రిక్త
నుగు సరిత్పతిఁగూడి యాసగరజులకు
హితముగా దాని నించె నా తతజలముల. 26

క. సాగరులకు సద్గతిగా
సాగరమున కట్లుసలిల సంపూర్ణముగా
భూగతయై భాగీరథి
భాగీరథకీర్తి భువన పంక్తులనిలిపెన్. 27

శాపవిమోచనము. తిక్కన.

[తిక్కన నెల్లూరు మండలము నేలిన మనుమసిద్ధియాస్థానకవి. ఇతఁడు రమారమి క్రీ శ. 1200_1257 సంవత్సరముల మధ్య నివసించియుండెను. ఈకవి నియోగబ్రాహ్మణుఁడు ఇతని యింటిపేరు కొట్టరువు వారని తెలియుచున్నది. ఇతఁడు తన నిర్వచనోత్తర రామాయణమును మనుమసిద్ధి కంకితము చేసెను. పిమ్మట యజ్ఞము చేసి సోమయాజియై నన్నయ తెలిఁగించిన భాగములను విడిచి మిగిలిన పదునైదు పర్వములను హరిహరనాథున కంకితము చేసి రచియించెను.

ప్రకృతపాఠ్యభాగ మశ్వమేధపర్వములోనిది. అర్జునుడు మేధీయాశ్వమునుగొని మణిపురమునకుఁబోయి తన పుత్త్రుఁడయిన బభ్రువాహనునితోఁ బోరాడును. ఈభాగమునఁ గర్ణపర్వమగు పలుకుబడులు, అర్థసంర్భముల పొందిక, కల్పనాకౌశలము, మొదలగున పూర్వగుణంబులు కానఁగును. ఈతని శైలిలో రెండు పాళ్లు తెలుఁగుపదములును, ఒకపాలు సంస్కృత పదములు నుండును.

వ. బభ్రువాహనుండు నిజజనకుం డయినయర్జునురాక యాకర్ణించి. 1

ఆ. వినయ మెసఁగ నార్య జనసమేతంబుగా
నరుగుదెంచి యతని చరణములకుఁ
బ్రీతి నెఱఁగ నక్కిరీటి యన్నరపతి
నాదరింప కుండె మేదినీశ. 2

వ. అట్లుండి తనయునాదరంబునకుం గారణం బెఱుంగక సవిచారుండై యూరకున్న యక్కుమారునితోఁ ధనంజయుం డిట్లనియె. 3

ఉ. యాగవిముక్తమై చనుహయంబున కడ్డము వచ్చి పట్టి శా
కీగతి మెత్తఁబాటు దగునే నృపధర్మవిహీనతన్ రణో
ద్యోగము లేక తక్కి భయ మూల్లముఁ జేరఁగ నిచ్చురాజు రా
జే గుణహీన పొమ్మనిన నేమియుఁ బల్కకతండు గ్రిమ్మఱన్. 4

సీ. అరిగి పట్టనవీథి నల్లన చనుచుండ
నర్జునుం డతనితో నాడినట్టి
తెఱఁగెల్లఁ దన దగు దివ్యబోధంబునఁ
గని భుజంగోత్తమ తనయ సదయ

వృత్తిఁ బాతాళంబు వెలువడి యున్నరా
ధిపునిపాలికిఁ జను దెంచి యేను
మీతల్లి నాగేంద్రసూతి నులూపి నా
పేరు హితంబు సెప్పెదమనీవు

తే. నరుగుదెంచితి వినుము మీయయ్యకనుపు
దలఁగొనుము రాజులకు సర్వధర్మమైన
యని యొనర్పుము దనతోడఁ బెనఁగు టధిక
సమ్మదము సేయు నక్కురుసత్తమునకు 5

క. అనిన సభక్తికముగ న
వ్వనితకుఁ బ్రణమిల్లి యాహవము జనకునితోఁ
జనునె యొనర్పఁగ నని య
ప్పనికిఁ జొరక వచ్చితిని శుభప్రదమూర్తీ. 6

క. నీ వింత దెలిపి పలికెద
వావిభుఁడును మున్న నన్ను ననుమతుఁ జేసెం
గావునఁ దల్లీ మీకుం
గావించెద నిద్దఱకు నఖండప్రియమున్. 7

చ. అని నిజమందిరమున నయ్యెలనాఁగఁ దగంగఁ బుచ్చి యా
మ్మనుజవరుండు సాధనసమంచితమైనరథం బుదాత్తకే
ఖ నెఱయ నెక్కి యర్హపరి కల్పితభూషణలేపనాంబరం
బును సమరోత్సవోద్ధతవిభూతియు నైతనమే నెల్పరఁగన్. 8

ఆ. ఎక్కి హంసకేతు వేడ్తెఱఁ గ్రాలంగ
నరిగి యశ్వమునకు నడ్డపడఁగఁ
జూచి మెచ్చి సవ్యసాచి మార్కొనుటయుఁ
గురిసె నతఁడు నిశిత శరచయంబు. 9

శా. వానిం దా నవలీలమైఁ దునిమి దుర్వారోద్యముం డద్రిభి
త్తూణుం డొక్కట నాత్మసూనునొడలం దూపుల్ నిగిడ్చెం బడా

తానిశ్శంకుఁడు బాహుసారమద మేపారంగ నవ్వీరుమేఁ
వే నారాచము లైదునాలుగులు పృథ్వీనాథ నాటించినన్. 10

చ. మదిఁ గొనియాడి యారిపువిమర్దనుఁ డంచసిడంబు ద్రుంచి యే
పొదవఁగ మేను నొంప నచలోద్ధతి నాతనిజత్రు వేసె బె
ట్టిద మగునారసంబునఁ గడిందిమగం డగుబభ్రువాహనుం
డది వడిపేర్మి శోణితజ లార్ద్రిత నొందక యుచ్చి పోయినన్. 11

క. అమ్మేటిమగఁడు దనచా
ప మ్మూఁత గ నిల్చి పోలి పదపడి తెలి వు
ల్లమ్మున నొలసిన నారా
యిమ్మడి యని పొగడెఁ గొడుకు నెంతయుఁ బ్రీతిన్. 12

తే. పొగడి యేఁ దీవ్రశరములు నిగుడఁ జేయు
నుద్ధతికి మంచిబంటవై యోర్వ వలయుఁ
జుమ్ము రా యని పలికి వాలమ్ము లధిక
రయము మెఱయంగఁ బరఁగించె రాజముఖ్య. 13

ఆ. మొనసి వాని నతఁడు ముత్తునియలు గాఁగఁ
జేయ మత్సరంబు చిత్తవృత్తిఁ
దనికి సత్వరముగఁ దద్గాత్రమున నించె
నరుఁడు పెక్కు మెఱుఁగు నారసములు. 14

ఉ. దానికి నీడఁబోవక యుదగ్రపరాక్రమ మొప్ప వజ్రకీ
లానిభతఁ మెఱుంగులవిలాసము నింగి వెలుంగ నుద్భటుం
డై నిగిడించెఁ బార్థహృదయస్థలి నారస మస్త్రశస్త్రవి
ద్యానిపుణత్వశాలి యగు నన్నరపాలసుతుండు భూవరా. 15

క. వడి నది వీపున వెడలినఁ
బడియెఁ బుడమి నర్జునుండు పదపడి త్రెళ్లం
గొడుకును ము న్నతఁ డేసిన
బెడిదపుటేటులయులంతఁ బృథ్వీనాథా. 16

వ. అట్లు దనపతియును సుతుండును భండనంబునం బడుట విని శోకాక్రాంత యగుచుఁ జిత్రాంగద యులూపియుం దోడన చనుదేర నచ్చటికి వచ్చె నట్లు వచ్చి యచ్చెలువ యయ్యిరువురం గనుంగొని యుల్లంబు జల్లనఁ దల్లడిల్ల మూర్ఛ మునింగి మేదినిం బడి కొంతవడికిం దెలిసి యులూపి నాలోకించి. 17

సీ. నీకతంబునఁ బతి నాకుమారునిచేత
ననిఁ బడి యున్నవాఁ డతివ కంటె
నీవు పతివ్రత గావె ధర్మజ్ఞవు
గానిదానవె యేమికారణమున
నిది కార్యముగఁ జెప్పి తీపిన్నవానికిఁ
గొడుకుదిక్కున నాకునడలు లేదు
వరుఁ జూచి పొక్కెద వామాక్షి నీ వెసఁ
దప్పు సేసినను నీతనిఁ గృపార్ద్ర

తే. చిత్తవై యెల్లభంగి సంజీవితుఁడుగఁ
జేయవమ్మ యక్కట నాథు నేయఁ బనిచి
చావు సూచియు వగవవు సాహసమున
గొలఁదిలేదు నిన్నేమందుఁ గలువరేణ్య. 18

వ. అని పలికి పార్థుం జేరం బోయి. 19

ఆ. మహితకీర్తిలోల మత్ప్రాణవల్లభ
యన్యజనులప్రాణ మరసి కావఁ
జాలునట్టినీకు నేల ప్రాణంబుల
నిట్లు వదలి పోవ నిచ్చి యుండ. 20

సీ. నాథ నీ వెప్పుడు నన్ను మన్నింతువు
కను విచ్చి చూడక యునికి దగునె
హయమున కెవ్వరు నడ్డంబు రాకుండ
నాగిలి వగ్రజు నధ్వరంబు

వమ్మయిపో కుండ తా మిమ్మతురంగంబు
వెనుకొన నలవదే యనఘ నీకు
నని యార్తిఁ బలవించి యహిపుత్త్రి దెసఁ జూచి
సుతుఁ డెట్టు లుండినఁ బతికి నిమ్మ

తే. జీవ మాండ్రురఁ బెక్కండ్రఁ జేసికొనుట
పురుషులకుఁ దప్పె భార్య లిత్తెరువునందు
నడవరే తొల్లి నీకు మానమున నింత
మెఱిఁగి కలిగింపు వరు వేయు నేల తల్లి. 21

వ. అని యంత నిలువక. 22

ఆ. కొడుకుచేతఁ జచ్చి పడి యున్న యిక్కురు
కులవరేణ్యుఁ గరుణఁ గూరి నీవు
బ్రదుకఁ జేయకున్నఁ బ్రాయోపవేశన
మాచరింతు నహికులాగ్రగణ్య. 23

వ. అని పలికి పతిచరణంబులు శిరంబు సోఁకం బ్రణమిల్లి యాసీనయై యూరకుండె నట్టియెడ బభ్రువాహనుండు దెప్పిఱి లేచి యప్పొలంతిం జూచి. 24

చ. ఇంచుకగాసియుఁ గనట నెన్నఁడుఁ బొందనితల్లి నేఁడు నా
మంచితనంబునం బిలుక మాలిననాథుని నుగ్రశత్రులన్
మించు నినుండువోలెఁ బరిమార్చు మహాబలుఁ జూచి యిట్లు దుః
ఖించుచు నుండఁ జూచితి సకిల్బిషచిత్తున కింత పెద్దయే. 25

క. గాదిలితనయుఁడె పగవాఁ
గా దన కిక్కురుకులాగ్రగణ్యుని విప్రా
మేదినిఁ గూల్చితి మదిఁ జిర
గోదాత్త్యం జేసుకొనుట మూర్ఖం బొందన్. 26

వ. అని విలాపంబు సేసి వివ్వచ్చుతోడం గూడ యజ్ఞతురంగానుసారులై వచ్చిన యాజ్ఞవల్క్యశిష్యప్రభృతిబ్రాహ్మణజనంబులు నయనపథప్రాప్తు లగుటయు. 27

సీ. అధ్వరహయవిషయంబు గా వీరేమి
పని సేయువారొక్కొ పార్థుఁ డిట్లు
వడి యున్నవాఁ డని పలవించి జనకుని
నిట్లు సేసినపాపుఁ డెవ్విధమున
నాచరించునొకో ప్రాయశ్చిత్తమని పల్క
పండ్రెండువర్షముల్ భైక్షవృత్తి
నిమ్మహాత్ముని కపాలమ్మున నడపంగ
వలయుఁ గాకొం డెద్ది గలుగ నేర్చు
ఆ. నని యులూపిదిక్కు గనుఁగొని నీవు ప
న్పంగఁ దండ్రి నిట్లు భండనమున
విగతజీవితుఁడుగఁ దెగఁ జేసితివి నింక
నెలమిఁ బొందు భరత కులపవిత్ర. 28

వ. అని వెండియు. 29

క. జనకునిఁ దెగటార్చినపా
పునకుం బ్రాణంబుతోడి పొత్తు మనంగా
మనమునఁ దాలిమి గలుగునె
చనుఁగాక యతండు సనిన సద్గతికి తగన్. 30

వ. అని యుగ్గడించి స్థావరంబులు జంగమంబులు నగుభూతంబులు విన భుజంగపుత్త్రియు నాకర్ణింపఁ జెప్పి వ్రతంబు నిష్ఠం బూనెద మాతండ్రి లేకునికి నిజం బగునేనిఁ బ్రాయోపవేశంబ యుత్తమకృత్యంబు వీరవధంబు పాపం బంతకంటెను రాజవధం బెక్కుడంతకంటెఁ గడునగ్గలంబు ధార్మికవధంబు జనకవధపాతకం బింత యని కొలంది యిడ రాదిట్లుండ వీరుండును రాజును ధార్మికుండును జనకుండును నైనయిమ్మహాత్ముని వధియించినమహాపాతకుని కేతద్వ్రతానుష్ఠానంబు దక్క నొండుమెయి నిష్కృతి గల్గునే దీని నడపెద నని పలికి యప్పురమనియుతుం డుపస్పర్శనం బాచరించి పలుకు లుడిగి కూర్చుండె నప్పుడు. 31

ఆ. అట్లు దెంపు సేసి యాసీను లైనయా
తల్లిఁ గొడుకు నవనిఁ ద్రెళ్లియున్న

విజయుఁ జూచి పాఁపనెలఁది సంజీవన
మణి దలంచెఁ గురుస మాజముఖ్య. 32

వ. తలంచిన భుజంగమంబులకుం బరాయణం బైనయమ్మణి యమ్మహాభాగహస్త తలంబునకు వచ్చిన నాభామిని బభ్రువాహనునా ననం బాలోకించి. 33

సీ. విజయుండు సచ్చునే వేఁదుఱులార యిం
దు్రిపచేత నైన నీతనికి నోర్క
ప్రియము సేయంగఁగోరియును నీకొలఁది యా
రయుబుద్ధి నీతండు రణ మొనర్పఁ
దలఁచిన నిర్వీరు తలఁపు సిద్ధింపంగఁ
జేయుటకును నింత సేయ వలసె
నా కుఁ గావున మోహనం బగుమాయాప్ర
యోగంబు నడపితి నుజ్జ్వలాత్మ

తే. నరుఁడు నారాయణుఁడు మహత్తరము నువ్వొ
యితని తేజ మెవ్వరికిని నెట్లు దాని
నార్పవచ్చు మిూవగ పెల్లఁ దీర్ప నిపుడ
యుత్థితుం డగు నీకౌరవోత్తముండు. 34

వ. మాయాప్రయోగంబ వే ఱొండు గాదు నీకు మిూతండ్రి తోడ భండనంబు సేయ బుద్ధి పుట్టించితి నింతమాత్ర యని తత్ప్రదేశం బున నున్న యెల్లజనంబులు నుల్లంబుల నానందంబు నొందఁ బలికి యమ్మణి పూరపురపతికరతలంబున నమ్మణియిడి దీని నిమ్మహాత్మునిహృదయదేశంబు మోపు మనవుడు నతం డట్ల చేయుటయుం బార్థుండు ప్రత్యుజ్జీవితుండై. 35

తే. లేచి కూర్చుండి కలయంగఁ జూచి యెట్టి
సెరలకాంతియు దంతరుచియును బెరయ
నతిమనోహరముగఁ దనసుతునితోడ
మనుజనాయక కుశలమే యనుడు నతఁడు. 36

సీ. వినయ మారంగ నాతనిచరణంబుల
కెఱఁగి భవత్పుణ్యవీక్షణమున
నఖిలంబుఁ గుశలంబ యనిన నిజ్జనముల
మొగములయం దెల్లవగవు దోఁచి
యచ్చెరువాటును హర్షంబుఁ గదిరెను
నిది యేమి సెప్పవే యెఱుఁగుదేని
నా చెప్పినట్ల రణంబున కేతెంచి
తీవు చిత్రాంగద యేల వచ్చె

ఆ. నిచ్చటికి నులూపి యేమిటి కిపుడు న
న్దెంచె ననుడు భక్తినిర్భరముగ
నతఁడు సాఁగి మ్రొక్కి హస్తముల్ మొగిచి య
య్యహితనూజఁ జూపి యతనితోడ. 37

వ. అంతయు నిమ్మహానుభావ నడుగుం డనిన గాండీవి యాయింతి వదనం బాలోకించి కురువంశవిస్తారకా నీరాకకుం గారణం బేమి యిమ్మణిపూరపురనాథునిదెస నావలన భవదీయచిత్తంబు ప్రసన్నం బయి యున్న యదియె యిన్నరపతియును నేనును జిత్రాంగదయును నీ కేమియు నపరాధంబు సేయము గదా యనుటయు. 38

సీ. అల్లన నవ్వుచు నయ్యింతి నతనితో
నాథ నీయందొక నాఁడు నెగ్గు
గలదె నాపుత్త్రివలనఁ గీ డెక్కడి
యది వినీతాత్మ చిత్రాంగదయును
గినియక విను మేను వినతోత్తమాంగనై
చెప్పెద నీసుతుచేత నీకు
నావహిల్లె నశుభ మాహవంబున నీవు
గంగాతనూజు శిఖండినెపము

తే. గాఁగఁ దెగటార్చి తది పాతకంబు దాని
కనఘ నిష్కృతి సేయక తనువు విడిచి

తేని నరకవాసమునకుఁ బోన వలయుఁ
గాన నిష్కృతి సేసితిఁ గడఁగి వచ్చి. 39

వ. అది యెట్లంటేని నాకర్ణింపు మే నొక్కనాఁడు సఖీసమేతంబుగా సురనదీస్నానంబునకు వచ్చి యుండ వసువు లక్కడ కేతెంచి యింత నంత నొక్క రేవునం దోఁచి కృతస్నానులై నిజరూపంబున సన్నిహిత యైన గంగాదేవితోడ గాండీవధరుండు శిఖండిం బురస్కరించికొని గాంగేయుం డేయ కుంఠం బరమసాయకంబుల నతనిం గూల్చె నట్లు కుత్సితజయార్జనం బొనర్చిన యయ్యర్జును నేము శాపసంతాపితుం జేయుదు మని చెప్పిన నప్పరమానుభావయు దానికొడంబడిన పలుకు వలికె నంతయు విని తత్క్షణంబ. 40

సీ. అరిగి యేఁ దండ్రికి నత్తెఱం గంతయు
నెఱిఁగించుటయు నతం డెసక మెసఁగ
భయమున రయమునఁ బఱతెంచి వసువులఁ
బెక్కు విధంబులఁ బ్రియము వుట్టఁ
దలఁచి ప్రార్థించిన నలుక వో విడిచి వా
రతనితో విను సమయం బొకండు
సేసెద మనిలోన వాసవిఁ దత్సూనుఁ
డగు బభ్రువాహనుం డస్త్రవితతిఁ
ఆ. బఱపి కూల్చె నేనిఁ బాయు నక్కిల్బిష
మనిన మగిడి వచ్చి యాభుజంగ
నాథుఁ డెల్లఁ జెప్పె నాకు నిప్పని దగ
నిట్లు దీర్చితిసి సమిద్ధదేజ. 41

వ. తీర్చిన తెఱంగు నెఱింగించెద నని పలికి బభ్రువాహను నుపలక్షించి యిక్కుమారుండు నీతో సమరంబు సేయ నొల్లక నీకు నమస్కరించి మరలి మందిరంబునకుం బోవు చున్కి బుద్ధిం గని సమయకార్యంబునకు నిది యవసరం బని యూహించి రయంబున నితనికడకు వచ్చి రణంబు మీతండ్రికిఁ బ్రియంబును ధర్మంబు నని చెప్పి యితనిం బోరికిం బురికొల్పి యుర్వీపునియందు వసువులు సెప్పినవిధంబు గలుగునట్లుగా విక్రమవిశేషం బావహించితి.

ఋణవిముక్తి.

గౌరన.

[ఈకవి పదునాలుగవ శతాబ్దాంతమున జీవించెను. ఇతఁడు హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమునే కాక నవనాథ చరిత్రమను మఱొక ద్విపద కావ్యమును రచించెను. ఇతఁడు స్కాందపురాణమందలి హరిశ్చంద్రకథ ననుసరించి మొదటిదానిని వ్రాసెను. తర్వాత శంకరకవి, శరభకవి, మల్లారెడ్డి మొదలగువారు రచించిన హరిశ్చంద్రకథలకీతని గ్రంథ మే మాతృక. తన ప్రతిజ్ఞను కవి ఇట్లు చెప్పుకొనెను. "కవులందఱు శిరఃకంపంబుఁ జేయఁగాఁ బచరించి వీనులపండువుగాఁగ" ఇతని శైలి మృదుమధురమై లోకోక్తులతోను, స్వభావోక్తులతోను నిండి, రసవంతమై చెలువారుచుండును. ఈ భాగమున వీరబాహుఁడు హరిశ్చంద్రునిఁ గొనువిధము వర్ణితము.]

ద్విపద. అని రాజు మునిపుత్రుఁ డాడువాక్యముల
విని యంత్యజుఁడు మోము వికసింపఁ బలికె
బరఁగ మించితి నిన్ను భాపనవటుగ
తిరుగక యీమాట తిరముగా నిలుపు
వక్కసేయని లేకి వాఁడని నన్ను
లెక్కసేయక కరాళించె నీరాజు
వాటమై యీమాట వడి నమ్ము వోలె
నాటియున్నది నేఁడు నామనంబునను
గెంటకయీయప్పు గెంటి యీతెలువ
బంటుగా నేలక పాయదు కోప
మప్పుధనం బింత యని గురినాకుఁ
జెప్పుము చెల్లింతుఁ జేకొను మనిన
నలరి నక్షత్రకుఁ డతని తోఁ దెలియఁ
బలికె నీభూపాలు పైదరువ నెడి
చేతి సంకెల వీడఁ జేసెద వేని,
దాతవు; నాపాలి ధర్మదేవతవు;
వేడుక జట్టిగావించి నాపూన్కి
వీడనాడకు; మాకువిత్త మింతనిన
లోఁగియీఁతకుఁ గాసి లోఁతనిజట్టి
వీఁగకసర్వదా వినియెద వేని

పురుషుఁడేనుఁగు నెక్కి పొడవుగా నిక్కి
వరరత్నమొగిరిపో వైచినపొడవు
ధనరాశి మాకిమ్ము; వీఁడు నీసొమ్ము
గాను మన్నవాఁడునిక్కుచుఁబల్కె, "నీకు
ధనరాశియిచ్చోటఁ దరలకయిత్తు
నాకవికారము మాకు నొదవె నీరాజు
సుకవాసి; పనిపంద; చూపు గుడ్డింబు;
మామిడిక్రింది సోమరి; మేదకుండు;
బూమెతుంటరి; యెనుపోతుపైవాన;
మొండరి చల్ల చప్పడు గోడచేర్పు
చండిపోతనునట్టి జాడనున్నాఁడు,
చెప్పినపని జాగుసేసినవేళ
ముప్పిరిగొను కోపమున మొఱపెట్టు
దుడ్డునవీఁపు కంతులుగట్ట మోఁది
జడ్డువాపినఁ గొల్వు చాలునాకనుచుఁ
దక్కిపోయిన వెంటఁ దగులనావశమె?
యెక్కునఁ బెనఁచినట్లున్నాఁడువీఁడు
గొలుసుదప్పినయట్టి కోఁతిచందమునఁ
గలధనమీవుగొ క్కముగొని పోదు
విల్లాలుఁ బుత్త్రిలు హితులు బంధువులుఁ
దల్లిదండ్రులు నన్నదమ్ములుఁ గలుగు 2(
వాని నెమ్మది నమ్మవచ్చుఁగా కిట్టి
వానిసేగతి నమ్మనచ్చునా? కనిన
నక్షత్రికుండు భూనాయకుఁజూచి
దక్షతఁజండాలుఁ దగనొడంబఱిచి
పూఁటపూఁటకు జరుపుడు వుచ్చిచనక
పూఁటకాఁపవెసీవు? పొమ్మనియనక
మితివోకమున్నె నీమీఁది ధర్మంబు
మతమునఁజెల్లింపుమాకిప్పు డనుచు

బోధించి పక్కలు వాఁడుచునవ్వాడుగు
శాధకునలసి భూషణి మదిలోన
నెడపకధనముఁ బ్రోవిడి "నేఁటితోడఁ
గడతుఁ గౌశికుమాయ ఘట్టమే" ననుచు
వీరబాహునిఁజూచి వినుమనిపలికె
నీరీతినపనమ్మి కేలనామీఁదఁ?
జాల నీతని కల్కి సత్యంబుకొఱకు
నూలిపోగునఁజిక్కి నుసలకున్నాఁడఁ
దల్లి సత్యమునాకు దండ్రి సుజ్ఞాన
మెల్లెడ సోదరుఁ డెసఁగుధర్మంబు
చెలువార ధైర్యఁబు చెలికాఁడు శాంతి
కులసతి వినయంబుకొడుకు చర్చింప
నేసత్యమునకుఁ గా నిప్పుడునీకు
దాసుఁడనై జట్టి దక్కుచున్నాఁడ
నట్టిసత్యంబు నేఁడగు నాకుఁబూఁట
గట్టిగాఁ జేపట్టి కలఁకపోవిడువు
నీయాజ్ఞఁదలమోచి నీకనుసన్నఁ
బాయక నీపంపుపనులొడఁగూర్తు
నలఁగక నాచేయు సంతకాలంబు
నలసిన, సొలసిన, నటు నిటుఁజనిన
మఱచిన, వెఱచిన, మఱిశోధనంబుఁ
జెఱచిన, బఱచినఁ జేయలేననిన
విసికిన, గసికిన నెడనిద్రనొంది
నుసలిన మసలిన నొప్పిఁ జెప్పినను
మెఱుఁగులు గ్రమ్మునామేటి ఖడ్గమునఁ
దఱిఁగి రక్తముగాఱఁ దనతలఁద్రెంచి
నీపాదములమీఁద నిలుపుదునిదివొ,
నాపూని "కనిన సంతట సమ్మతించి
వీరబాహుఁడు తనవెంట నేతెంచు

ఘోరమూర్తుల నతిక్రూరవర్తనులఁ
దనకింకరులఁ బంపి ధనముఁ దెప్పించి
ఘనతరపర్వతాకారంబుగాను, 40
బెనురాసి పోయించి క్రియము రెట్టింప
ముని కుమారునకిచ్చి మ్రొక్కి "హామ్మ" నిన
నత్రికుండు నానందంబు నొంది
లక్షభంగుల నృపాలకుని దీవించి
"యుర్వీశ నాకుని వాఁడఁ బడ్డధనము
సర్వంబుఁ జెల్లె నీశ్వరసాక్షిగాను।" 43

పతివ్రత.

అనంతామాత్యుఁడు.

[అనంతామాత్యుఁడు భోజరాజీయము, రసాభరణము, ఛందశ్శాస్త్రము, అను మూఁడు గ్రంథములను రచించెను. రసాభరణమును క్రీ. శ. 1435 సంవత్సరమున ముగించినట్లు ఇతఁడు వ్రాసికొని యుండుటచే ఈకవి పదునైదవశతాబ్దాదిలో నివసించియుండెనని చెప్పఁగలము. భోజరాజీయము మనోహరమైనకథలతో నిండియున్నది. ఇది అహోబల నృసింహస్వామి కంకితము. ఇతని శైలి సలక్షణమై, సందర్భశుద్ధి గలిగి, అనర్గళధారతో నొప్పుచుండును.

పాఠ్యభాగము అన్నదానమహిమఁగూర్చి చెప్పును. భోజుఁడు సర్వార్థసిద్ధుని దనయింటికి రావించి యాతనివలన ననేకచరిత్రలను, మహిమలను వినును. ఇది భోజరాజీయము-షష్ఠాశ్వాసమునుండి సంగ్రహింపఁబడినది.]

క. అప్పుడు నయ్యాత్మజన్ముఁడు
తప్పక యతిథుకు నన్నదానము వినయం
బొప్పఁగ నిడునది గారణ
మెప్పుడు సిరి గదల దతనియింట నృపాలా. 1

వ. ఇట్లు జరుగుచుండ నొక్కనాఁ డవ్వాదినెలు దమ నుఱఁదిప్రియ వాదితనంబు చూచి కనుకట్టుఁదనంబున సతనిధర్మంబునకు విఘ్నంబు గావింపఁదలంచి తమపురుషులం జేరి సఖేదంబుగా నిట్లనిరి.

ఉ. అత్తకు మేముమూర్ఖులుక మాయమచిత్తములోని వారమై
వత్తుము పెద్దవారుగలవారికి నన్నియుఁ జెల్లుఁ గాక నేఁ
డిత్తఱి మమ్ముఁ బుచ్చి పని యెవ్వరు గొందురు మిమ్ముఁ జూచి నే
రెత్తగ నోడి యొకలుకు తెన్నఁడుఁ జెప్ప మెఱింగి యుండియున్.

వ. అని పలికి తమతోడికోడలిం బ్రసంగించి.

క. పనిపంప వెఱతు మాబిడ
పని యెప్పుడు చేసిచేసి పాయపడితిమె
వ్వని రాజ్యమని యెఱుంగదు
తనచేఁతకుఁ దోఁడు మమ్ముఁ దప్పులుపట్టున్.

క. తా మాకు సత్తయైనది
యామఱఁదియు మాకు మామయై వర్తించున్
నే మయ్యిరువుర చేతను
శ్రాములఁ బడలేము నారిపాములభంగిన్.

ఉ. పాలుల పేరు చెప్పకొని పానఁడుపప్పును పాయసంబునై
దాలు పసంట్లవంటకము సాజ్యముఁ గమ్మని కూరగాయలున్
జూలు దించు వారసతి చొప్పన గోళ్లను మీటుకొంచు మా
తో రొదగొట్టు నీదగరతోఁ బడఁజాలము వేయిచెప్పినన్.

క. తనగడన లేదు మీ తె
చ్చిన యవి తోడ్తోన వ్యయము చేసెడి నింకీ
తనితోడి పొత్తు పదివే
లును వచ్చె మనకు విభక్తులును గావలయున్.

క. తనయాలును దానును గుడు
వను గట్టను నిట్టి యాయవస్థలఁ బడ నే

మును మీరును నలిచాలుఁ
దనిసితి మీ బ్రతుకు పట్టు దయ్యెమెఱుఁగన్. 9

వ. అనవుడు నది యట్టిద యని యన్నదమ్ములు నిజానుజుం బిలిచి దేశకాలవిశేషోపన్యాసంబు మొదలుగా సముచితప్రసంగంబులు తొలుత సలిపి తదనంతరంబ యిట్లనిరి. 10

ఉ. ముందటిభంగి కాదు కడు మూర్ఖతనంబులు పెద్దయింటిలో
నిందఱ యోజయుం జెలుచు నేపనికైనను బోడ్గవంపలే
దందుకుఁ దోడు చీమ చిటుకన్నను వాదుకు వచ్చుచుండు నీ
సుందరిలాగులే వలనఁ జూచిన లెస్సలు గావు తమ్ముఁడా. 11

క. నీవును మఱకలిమి తెఱుఁగు
దే వారికైనఁ బెట్టుటిది బుద్ధియె నీ
కావిద్య వెన్నతోడిది
గావున వలదన్న మానఁగ నేర్చెదవే. 12

చ. అనవుడుఁ జిన్నవాఁయి యతఁడా ననమించుక వంచి వీరలి
ట్లనుట మహీసురావళికి నన్నము పెట్టుట మాన్పఁగాదె యే
మనినను మానఁజాల నని యాత్మఁ దలంచుచు వారిమోము గ
న్గొని యొకకొంతసేపటికిఁ గొంకక బింకముతోడ నిట్లనున్. 13

క. ఎప్పుడు సహజన్ములగుట
దప్పెడునే వేరు వడుట తప్పే మున్నీ
చొప్పిలఁ గలదియ కాదే
యిప్పుడు నిర్ణయము సేయుఁ డీరని పల్కెన్. 14

వ. ఇట్లు తమలో సంవాదించి యయ్యన్నదమ్ములు మువ్వురు విభక్తులై పిన్నాతని నొంటిఁజేసి పెద్దవారిద్దఱు నొద్దికయై కలిసియుండి పరోపకారంబున కవకాశమీయురైరి. అంతవారింటఁ గుటుంబభారము నందు బుఱ్ఱింగుపడ శిశువులు కూడుకూడనునుండ వారిభార్యలు. 15

ఉ. మగలమొగంబు చూచి యనుమాత్రముఁ జేదటికంబు లేక ఖ్యా
తిగ మనుచున్నవాఁడు భవదీయకనిష్ఠుఁడు వానిఁ బట్టి పా
లుగొనఁగ రాదె మున్నతఁడు లోన నడంపఁగఁ బోలు సొమ్ము మీ
కగపడకున్న రాజునకు నైన మొఱో యని చెప్పఁజాలరే. 16

వ. అని పల్కుచుండిరి. చిన్నవాఁడు సౌజన్యధనుఁడు గావున విశేషతిథులయందు సపుత్రకళత్రంబుగాఁ దనయగ్రజన్మునయంబు రావించి తనపంక్తి నశనంబు పెట్టుచుండును. బ్రాహ్మణోత్తములు ప్రతిదినంబును నతనిగృహంబున నాహారంబు గొనుచుందురు. ఒకదినం బాతని గృహిణి యాగృహస్థునితో నిట్లనియె. 17

క. మీరెల్లపుడు విప్రస
మారాధనతత్పరాత్ములయి వారల కా
హారములు పెట్టుచుండుదు
రా రయ నందునకు సిద్ధి యది యెద్ది యొకో. 18

వ. అనవుడు నాతండీవిషయము కాశికాపురనివాసుఁడు విశ్వనాథుఁడు వరించుగంగ యెఱుంగు నేనామెవలన నీవృత్తాంతమె తెలిసి వచ్చెద. 19

క. అఁకొనివచ్చిన విప్రుల
దాఁకింపక యశనమిడుము తత్పరమతి న
ట్టాఁకలి సేయకు కుడువం
దోఁకొని రా పర్వమగుతిథుల మనవారిన్. 20

క. అని చెప్పి యాతఁడరిగిన
వనితారత్నంబు విప్రవరులకు నన్నం
బనుదినము పెట్టుచుండగఁ
గన విష్ణుఁడు దానిచిత్తగతి యరయంగన్. 21

వ. కోల యూఁత గొనుచు వచ్చి దానియింటఁ గూర్చుండఁబడి కంఠగతప్రాణుండు వోలెం దద్గృహాభిత్తి నొత్తిగిలియున్న యన్నీరజ

నాభుకపటవేషంబు చూచి కేవలవిప్రుండుగా వగచి యితండెంతదవ్వుల నుండి వచ్చెనో కదే యంచుఁ గడు డస్సియున్న వాఁడని తత్తఱించుచు నతనియడుగులు గడిగి తాలవృంతానిలంబున సేదదీర్చి తండ్రీ నీవెవ్వ రెందుండివచ్చితెట వోయెదేమియిచ్చ యనినఁ నతఁడయ్యతివకిట్లనియె. 22

సీ. ఒకచోటఁ గాదు నాయునికి యెచ్చటనైన
నూఁడుమఁ జుమ్మ నాఘుండ నేను
ననుఁ బ్రీతి నిందు రమ్మని మృష్టాశనంబు
పెట్టు ధర్మప్రాణి పుట్టునొక్కొ
యని యెందుఁ జరియింతు నతివ నేఁటిప్రయాణ
మున మహాతపముచే ముట్టఁబడితి
నేమి సేయుదు నింక నీయస్థిరదేహ
మెట్టుగానున్నదో యీయవస్థ

తే. కేదిగతియొ నాకు నేమియు నిచ్ఛగా
దనుచు మాటమాట కధరపుటము
దడుపుకొనుచు డప్పి నగుచు నీరెల్లుతోఁ
జెప్పె దైన్యరసము చిప్పిలంగ. 23

వ. అంత నాసాధ్వి. 24

క. కడునాఁకొంటివి తెంపని
వడిఁ గదళీదళము పఱచి వనితారత్నం
బొడికముగఁ గూడుకూరలు
నిడునంత ననేకవిప్రులే తెంచుటయున్. 25

వ. అప్పుడవ్విప్రరూపశోభితుండగు విష్ణుండవ్విప్రవనితం జూచి యిట్లను మీరన్నదానంబు సేయుదురని విని యిందు వచ్చి నేటివాఁడ నైతి నా దేహంబడిచి పసియెడు నీచేసినయన్నంబల్పంబీ వచ్చినమహాను భావులం జూచితి గదా వీరలదీపనాగ్నులు దావాగ్నిబడబాగ్నులకంటె నతిశయించి యున్నయవి నీవేమిట వార్చెదవు చెప్పుమనిన నవ్విప్రవనిత

తండ్రి నీప్రసాదంబున నన్నియు సమకూరెడుం గాక కొంచెపడియెడునే
వారి పనికింత చింతింపనేల మీ రారగింపుఁడనిన నతం డొల్లనియె. 26

క. క్షుత్పీడితులై వచ్చిన
సత్పురుషులఁ గనియుఁ గుడువఁ జాగునె హస్తం
బుత్పలలోచన నన్నిటు
తాత్పర్యవిహీనుఁ జేయుదా యుచ్చోటన్. 27

క. అని యఱచేత నయాపో
శనముం బట్టుకొని యున్న చలమరిఁ గని యా
వ్వనిత చలింపని నెమ్మన
మున విప్రుల కర్ఘ్యపాద్యములు దగ నిచ్చెన్. 28

చ. అసదృశశీల నవ్వనిత యంబుఘటావళిక్రింద నున్న యా
యిసుకటు చేటలం జెరిగి యింపగుబియ్యము చేసి వేడ్కతో
నెసరులఁ బోసి వండి పెంపేర్పడ నయ్యశనంబు భూదివౌ
కసులకుఁ బెట్టెఁ గస్తనిసి గ్రక్కున నాఁకలి దీఱునట్లుగన్. 29

సీ. ఉదయపర్వతమెక్కకుండ భానునిఁ ద్రొక్కి
వారించినది పతివ్రతయ కాదె
హరిహరాబ్జజుల ముప్పురఁ దనూజులఁ జేసి
పాలినయది పతివ్రతయ కాదె
జముఁ బట్టి మగనిప్రాణము మామకన్నులు
దాపించినది పతివ్రతయ కాదె
ప్రజలెల్ల మ్రొక్కంగఁ బతిఁ గూడి వినువీధి
వర్తించినది పతివ్రతయ కాదె

ఆ. వె. సత్యశౌచములకు జన్మదేశము పతి
వ్రతయ కాదె శాస్త్రమతమునందుఁ
గాన మహిఁ బతివ్రతానుభావము పేర్మి
యభినుతింపఁగలరె యన్యజనులు. 30

వ. ఇట్లు పతివ్రతాతిలకం బావిప్రసమూహంబునకు నాహారంబు పెట్టిన విష్ణుఁడు నిజరూపంబు చూపి. 31

క. మెచ్చితి నీకోకవర
మిచ్చెద వేడుమని యానతిచ్చె విభుఁడు మీ
రిచ్చువర మెందుఁ గోరెడు
నచ్చపుఁ గృప నారగింపుఁడనియె వనితయున్. 32

వర్షకాల వర్ణనము.

[జక్కన విక్రమార్క చరిత్ర - చతుర్థాశ్వాసమునుండి యుద్ధృతము]

క. వేసవి వేఁడి సహింపక
వేసటుజీవులకు నెల్ల విశ్రాంతికర
శ్రీసంపాదనకరమై
యాసన్నంబయ్యె నంబుదాగమ మంతన్. 1

ఉ. తూనిఁగలాడెఁ దోయనిధిఁ దోరపుఁబ్రేమోఁతజ నించెఁ బంక్తులై
కానఁబడెన్ బలాకములు కప్పయెఱుంగు చెలంగె నిర్జల
స్థానమునందుఁ గుంజము తుదం గృకలాసము నిల్చి నింగికై
యాననమెత్తె భూమిరజ మంగములన్ బెరయించెఁ బిచ్చుకల్. 2

క. తదనంతరంబ జనముల
కిది పగలిది రాత్రి యనుచు నేర్పఱుపంగా
హృదయముల కగోచరమై
చదలం బొదలంగఁ జొచ్చె జలధరవితతుల్. 3

మ. దళితానంతదిగంతమై ఘుమఘుమధ్వానంబు సంధిల్లఁగాఁ
గలయం బాములవ్రేలఁగట్టినటు లుగ్రవ్యగ్రలీల న్నిర
ర్గళధారాళికరాళమై కురిసె వర్షం బెందు నేయింటివా
రలుఁ బొర్గింటికి నేఁగకుండఁగ నహోరాత్రంబు చిత్రంబుగన్. 4

స్వార్థపరార్థులు. శ్రీనాథుఁడు.

[శ్రీనాథుఁడు పదునైదవ శతాబ్దమధ్యమందుండెను. కొండవీటి నేలిన రెడ్డి రాజులయొద్దను, పిమ్మట రాజమహేంద్రి నగరమును పాలించిన రెడ్డిరాజులయొద్దను విద్యాశాఖాధికారిగను, ఆస్థానకవిగను నుండెను. తానురచించిన శృంగార నైషధము కాశీఖండము, భీమఖండము, హరవిలాసము మొదలగు గ్రంథములను రాజులకో, రాజాశ్రితులకో అంకితమునిచ్చెను. ఇతఁడు దేశసంచారము చేసి యనేక పండితులను వాగ్వాదమున నోడించి లోకప్రఖ్యాతి గాంచెను. ఇతనికి కవి సార్వభౌముఁడను బిరుదము కలదు.

సంస్కృతమున శ్రీహర్ష కవి శృంగార నైషధము రచించెను. విద్వదౌషధమని పేరొందిన నైషధము నితఁడాంధ్రీకరింపఁ బూనుటయే యీతని వైదుష్య మెట్టిదో తెలుపఁగలదు. పాఠ్యభాగము శ్రీనాథుని శృంగార నైషధములోనిది. నలుఁడు దమయంతీ స్వయంవరమునకుఁ బోవుచుండ దిక్పాలు రాతని నెదుర్కొని తమ దూతగఁ బంపఁదలఁచియీవిధముగా మాట్లాడిరి.]

తే. గీ. విమలతర దివ్యగగన యానములమీఁద
ధరణిఁ గొలువున్న యాదిగీశ్వరులఁ జూచి
యద్భుతాక్రాంతచిత్తుఁడై యధిపసుతుఁడు
చేరఁ జనుదెంచె నంతంతఁ దేరుడిగ్గి. 1

వ. ఇవ్విధంబునరథంబుడిగ్గి మూర్తిమంతంబైన రామణీయకగుణాద్వయవాదంబునుం బోని యమ్మేదినీరమణుండు సుత్రామాదివిబుధరాజచయంబునకు నభివాదనం బాచరించి ప్రాంజలియై పార్శ్వంబున నిలిచి యుండె, నయ్యమృతాశు లతనింజూచి దమయంతీనిరాశంబులైన యాశయంబులతోఁ బరస్పరముఖావలోకనంబులు చేసిరి. అప్పుడు వంచనాకపట నాటకసూత్రధారుండైన శునాసీరుం డానృపకుమారున కిట్లనియె. 2

సీ. అన్న యెవ్వరివాఁడవయ్య సేమమె నీకు?
నైషధుండనుబుద్ధి నాకుఁ బొడమె;
గారాపుఁజెలికాఁడు వీరసేనుఁడు మాకు
నాతని రేఖ నీయందుఁ దోఁచె

నేమికార్యముఁ గోరి యేఁగుదెంచుచున్నాఁడ?
చెప్పుడు నీచారిత్రమేమువిందు;
మెఱుఁగుదో నీవు మమ్ముఁ గలతెన్నుగా?
నెఱుఁగకుండిన నేమి? యెఱిఁగికొనుము;

తే. గీ. దండపాణి యుతుం డనఘుం డతండు
నరుణుఁడు. తఁడేను నిర్జరవల్లభుండఁ;
బిఱిదిశార్థంబు వినుము; మేల పెక్కుమాట
లర్థులై వచ్చితిమి మము నాదరింపు. 3

వ. ముహూర్తమాత్రంబున మార్గఖేదం బపనయించి కార్యని
వేదనం బొనర్చెద మనిపలికి యభిధానకుశలుండైన యవ్విబుధనాయకుం
డూరకుండిన. 4

తే. అర్థి యనుపేరు చెవిసోఁకినంతమాత్ర
జామకోఁ బులకించె నజ్జనవిభుండు
ప్రావృషేణ్య పయోధర ప్రభవమైన
గాలి తనిచిన నీపవృక్షంబు వోలె. 5

వ. ఇట్లు సంతసిల్లి భూవల్లభుం డంతర్గతంబున. 6

క. త్రిదశులకును దుర్లభమౌ
మగధేశంబైన యట్టి మంచిపదార్థం
బది యెట్టిదొ కో వేగమ
యొదవుఁ గొకో యడిగినపుడ యుచితంబునకున్. 7

తే. అడిగినప్పుడె యిత్తునే ప్రాణమైన
నర్థిమాత్రంబునకు వేడ్క యతిశయిల్ల
నట్టి యేనిందుకింత యాందోళపడిన
నకట యేమిచ్చి పరితోషమందుదాఁడ. 8

క. ప్రాణంబుకంటె భీమ
సేనపతనూజమోదఁ గూర్మిఁ గలదు కో

ర్వాణాధీశ్వరుఁడయ్యెలి
వేఁడ మదిఁ గోరెనేని వేగమ యొసఁగున్. 9

గీ. ఎద్దియొకో పేరియభిలాష మెఱుఁగుభంగి
యడుగకయె మున్న యీవి భాగ్యంబుగాదె
వాంఛ నెఱిఁగియు సర్థార్థి వచనదైన్య
మాత్మసహియింపఁ జాలువాఁడధమదాత. 10

మ. కటికితనంబు మాన్చి చటుకాకువిడంబముఁ గూర్చి లజ్జసం
కటపడఁజేసి యర్థిఁ గడుఁగాఱియపెట్టిన పాతకంబు న
క్కట తలఁగంగఁజాలునొకో కాలవిలంబము నాచరించి పి
మ్మటఁదదభీప్సితార్థము సమర్పణ సేయుప్రదాత యెమ్మెయిన్. 11

చ. కమలము పంకసంకరవిగర్హిత మర్హముగాదు నిల్వఁగాఁ
గమలకు నంచు నెంతయును కౌతుక మింపెసలార నర్థిదోః
కమలము నిర్మలంబు నతిగాఢవివేకులు తద్విహారస
ద్మముగ నొనర్తు రప్రతిమదానకళాకలనాధురీణతన్. 12

ఉ. దాన కళా కలాప సముదంచిత సారవివేకసంపదన్
మానితయాచమాన జనమానసవృత్త్యభిపూర్తిబుద్ధి యె
వ్వానికి లేదొకింతయును వాఁడొకరుండు భరంబు ధాత్రికిం
గానలు గావు శైలములు గావు పయోధులు గావు భారముల్. 13

గీ. తలఁపసధర్మ్ముఁడొకఁడు ప్రదానపాత్ర
మిచట నొక్కటి గొని మీఁదనిచ్చుఁగోటి
సుకృతసంపదఁ బారలౌకికమునీద
మానవమువారి కిదియ బేహార మరయ. 14

వ. అని ముహూర్తమాత్రంబు చింతించి యానిషధరాజు ప్రసన్న
ముఖుండై యాబర్హిర్ముఖుల కిట్లనియె. 15

గీ. ఏను చేసినపుణ్యంబు లెట్టివొక్కొ-
ఫలితమయ్యెను మత్పూర్వపరమతపము

లింతకల్యాణకరమౌనె యీయాటవంబు
కౌతుకం బారదర్శింపఁ గంటి మిమ్ము. 16

వ. నాయందు మీరాసపేక్షించిన ప్రయోజనం బొకటిందు ప్రాణం
బైనను బ్రాణాధికం బైనను నదియెట్టిపదార్థం బైన నిచ్చెదనని నిర్వ్యాళం
కంబుగాఁ బలికినయుర్వీశ్వరునకు గీర్వాణవల్లభుం డిట్లనియె. 17

ఉ. ఓమిహికాంశు వంశకలశోదధి కౌస్తుభరత్న భూపతి
గ్రామణి యస్మదీయమగు కాంక్షితము ల్విను భీమపుత్రిపైఁ
గామన సేసి వచ్చితిమి గమ్ము సహాయము మాకు సిక్కఁ బుం
బ్రేమయు భక్తియు న్గృపయుఁ బెంపుగఁ జేయుము దూతకృత్యమున్.

వ. భూమండలంబున రాజనందను లెందఱు లేరు? వారిప్రయో
జనం బేమి? యంబరంబునం దక్కినగ్రహంబులు గ్రహరాజుం బోలనే
ర్చునే? యగాధగుణాంభోధి వగు నీవు సహాయంబుగా మాకు సాధింపరాని
కార్యంబు గలదే యని పలికిన. 19

గీ. బలనిషూదను కపటంపుభాషణములు
విని నృపాలుండు వలికెఁ దద్విధము గాఁగఁ
గుటిలబుద్ధుల గెలువంగఁ గుటిలమతియ
యర్హ మగుఁగాని నీతిగా దార్జవంబు. 20

వ. అఖిలభూతాంతర్వర్తనంబుల నెఱింగెడు మీకు నెఱుంగం
బడనియర్థంబులును గలదె యట్టిమీరివ్విధంబున నానతిచ్చిన నేమి యనం
గలదు? ఏనయ్యంగనం గోరి వరియింపఁబోవుచున్నాఁడ నమ్మచ్చెకంటికిం
గుంటెనతనం బెట్లు సేయనేర్తు. ఏను మీరహస్యం బెట్లు రక్షింపనోపుదు
మనోరథపరంపరాసుధారసంబునఁ బరవశుండనైన నాకు భావగోపనం బెట్లు
సిద్ధించు వివిధరక్షాధికృతపాలితంబులైన రాజశుద్ధాంత భవనకక్ష్యాంత
రంబు లేపరికారంబునం బ్రవేశింతుఁ బెద్దకాలంబునుండియు నాయాడు
వినుకలిం దద్దయుం గలిగియున్న యమ్ముద్దియతో మీపరిసంగం బెబ్బంగి

జేయుదుఁ గాన హాస్యకారణంబగు నిక్కార్యంబునకు నన్ను భారకుం
జేయకుండ నిపలికినఁ బౌలోమీవల్లభుఁ డిట్లనియె. 21

సీ. ఈమాటలాడకు మిందువంశవతంస
యాడి తప్పఁగ వచ్చు నయ్య నీకు
క్షణభంగురం బైన సంసారమునకుఁగా
ధర్మంబుఁ గీర్తియుఁ దగునె విడువ
నన్వయంబున గాదియగు చందురుఁడు వోలె
సకల కళంకి వేలయ్యెదీవు?
చిరకాలమున నుపార్జింపఁబడ్డ ప్రసిద్ధి
నేఁగఁబొందగ నుపేక్షింప వలదు

తే. గీ. పరుసనైన చింతామణిఁ బసరమైన
కామధేనువు మ్రానైన కల్పకంబు
నడిగి వైఫల్యమును బొంద రర్థిజనులు
మిన్నకయ పోదుమే యేము నిన్ను నడిగి? 22

చ. అసదృశదానవైభవమహాగుణధన్యుని నిన్ను దేవతా
నికరము యాచకత్వమున వేడఁగవచ్చుట కారణంబుగాఁ
బ్రసవవికాసమాత్రమునఁ బాండురభాసము నొందుఁ గాక యా
నగము యశోవిహీనమగు కల్పమహీరుహపంచకంబుచేఁ. 23

ఉ. అక్షరముల్ పఠించుసమయంబునఁ బాఠము సేయఁడయ్యెనో?
శిక్షితవర్ణమధ్యమునఁ జెందెనొ విస్మృతి? యంచు, నర్థులు
ప్రేక్ష యొనర్తురీక్రియ నభీష్టఫలప్రతిపాదనక్రియా
దక్షుని నిన్నుఁ గూర్చిన యధర్మనికారమున న్నకారముల్. 24

శా. ఈయర్థంబు ఘటింపవన్న నృప నీ కెంతేని మేలయ్యెడున్
మాయాశీర్వచనంబులం ద్రిజగతీమధ్యంబున న్నీయశ
శ్ఛాయామండల మిందుకుందకుముదస్వచ్ఛంబు సంధించు సం
ధాయుక్తిన్ శితిపీతరోహితహరిద్వర్ణోపసంహారమున్. 25

వ. ¹ స్పష్టము. 26

తే. గీ. అధిప మాకిది పురుషార్థమనియె వహ్ని
ప్రార్థనము చేకొనుమటంచుఁ బలికె జముఁడు
రాజ యన్యోపకార సంప్రభవమైన
యశముఁ గైకొనవయ్య నీవనియెఁ బాశి. 27

వ. ఇత్తెఱంగునం జాటుగర్భంబు లైనవేల్పులవాక్యసందర్భంబు లాకర్ణించి వైదర్భీవివాహకౌతూహలియయ్యును దద్దూత్యభారంబు వహించె. 28

ఏకక్రియా ద్వ్యర్థకరి.

పోతన.

[బమ్మెరపోతన క్రీ. శ. రమారమి 1400 నుండి 1460 వఱకు జీవించెను. ఇతఁడార్వేల నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; ఏకశిలానగరవాసి; సహజపాండిత్యయను బిరుదముగలవాఁడు శ్రీరామభక్తుఁడు. నరాంకితము సేయరాదనితలఁచి తనభాగవతమును శ్రీరామునికంకితము చేసెను. ఇతనికవిత శబ్దాలంకారములతోఁ గూడి మాధుర్యగుణసహితముగ నుండును. ఇతఁడు భోగినీదండకమును, వీరభద్రవిజయమును వ్రాసెనని వాడుకగలదు.

పాఠ్యభాగమున శ్రీకృష్ణుఁడు సత్యభామను, జాంబవంతినిఁ బెండ్లాడుకథగలదు. ఇది భాగవత దశమస్కంధములోనుండి గ్రహింపఁబడినది]

వ. సత్రాజిత్తనువాఁడు సూర్యునకు భక్తుఁడై చెలిమి సేయ నతనివలన సంతసించి సూర్యుండు శమంతకమణి నిచ్చె, నామణి కంఠంబున ధరియించి సత్రాజిత్తుండు భాస్కరునిభంగి భాసమానుండై ద్వారకా నగరంబునకు వచ్చిన దూరంబున నతనిం జూచి జనులు మణిప్రభాపటలతిరోహితదృష్టులై సూర్యుండని శంకించి వచ్చి హరి కిట్లనిరి. 1

మ. దివిజాధీశ్వరు లిచ్ఛగింతురు గదా దేవేశ నిన్ జూడ యా
దవవంశంబున గూఢమూర్తివి జగత్త్రాణుండవై యుండఁగా
భవదీయాకృతిఁ జూడ నేఁ డదె రుచి పరిచ్ఛన్నదిగ్భాగుఁడై
రవియో నీరజగర్భుఁడో యొకఁడు చేరన్ వచ్చె మార్గంబునన్. 2

వ. అని యిట్లు పలికిన మూఢజనులం జూచి గోవిందుండు నగి మణిసమేతుం డైన సత్రాజిత్తుండు గాని సూర్యుండు గాఁ డని పలికిన నంత సత్రాజిత్తుండు శ్రీయుతం బయి మంగళాచార సంచారితం బైన తనగృహంబునకుం జని మహీసురులచేత నిజదేవతామందిరంబున నమ్మణిశ్రేష్ఠంబు ప్రవేశంబు సేయించె నది ప్రతిదినంబును నెనిమిది బారువుల సువర్ణంబు లొసంగు చుండు. 3

క. ఏరా జేలెడు వసుమతి
నా రత్నము పూజ్యమానమగు నక్కడ రో
గారిష్ట సర్వమాయిక
మారీ దుర్భిక్షభయము మాను నరేంద్రా. 4

క. అమ్మణి యాదవవిభునకు
నిమ్మని హరి యడుగ నాతఁడీక ధనేచ్ఛన్
బొమ్మని పలికెను జక్రికి
నిమ్మణి యీకున్న మీఁద నే మౌ ననుచున్. 5

వ. అంత. 6

చ. అడరెడు వేడ్కఁ గంఠమున నమ్మణిఁ దాల్చి ప్రసేనుఁ డొక్కనాఁ
డడవికి ఘోరవన్యమృగయారతి నేగిన వానిఁ జంపి పైఁ
బడి మణిఁ గొంచు నొక్కహరి పాఱఁగ దాని వధించి డాసి యే
ర్పడఁగను జాంబవంతుఁడు ప్రభాతదిగంతము నాశమంతమున్. 7

క. కని జాంబవంతుఁ డామణిఁ
గొని పోయి సమీపశైలగుహఁ జొచ్చి ముదం
బునఁ దన కూరిమిసుతకును
ఘనకేళీకందుకంబుగాఁ జేసె నృపా. 8

వ. అంత సత్రాజిత్తుండు తనసహోదరుఁ డైన ప్రసేనునిం గానక దుఃఖించుచు. 9

మ. మణి కంఠంబునఁ దాల్చి నేఁ డడవిలో మావాఁడు వర్తింపఁగా
మణికై పట్టివధించినాఁడు హరికిఁ మర్యాద లేదంచు దూ
షణముఁ జేయఁగ వానిదూషణము గంసధ్వంసి యాలించి యే
వ్రణమున్నాయెడ లేదు నింద గలిగెన్ వారించు టేరీతియో. 10

వ. అని వితర్కించి. 11

మ. తనవారెల్లఁ బ్రసేనుజాడఁ దెలుపం దర్కించుచుఁ వచ్చి త
ద్వనవీథిం గనె నేలఁ గూలినమహాశ్వంబుం బ్రసేనుం బ్రసే
నుని హింసించిన సింహముఁ మృగపతి న్నొప్పించి ఖండించి యే
గినభల్లూకముచొచ్చియున్నగుహయుం గృష్ణుండు రోచిష్ణుఁడై. 12

వ. కని తనవెంట నంటి వచ్చిన ప్రజల నెల్ల గుహాముఖంబున విడిచి సాహసంబున మహానుభావుండైన హరి నిరంతర నీరంధ్రనిబిడాంధకారబంధురంబై భయంకరంబై విశాలంబైన గుహాంతరాళంబు సొచ్చి చని యక్కడ నొక్కబాలిక కెదుర దర్శనీయ కేళికందుకంబుగా వ్రేలం గట్టిన యమ్మణిశ్రేష్ఠంబుఁ గని హరింపనిశ్చయించి. 13

క. మెల్లనె పదము లిడుచు యదు
వల్లభుఁ డా శిశువుకడకు వచ్చిన గుండెల్
జల్లనఁగఁ జూచి కంపము
మొల్లంబుగఁ దానిదాది మొఱ వెట్టె నృపా. 14

వ. అంత నాధ్వని విని బలవంతుం డైన జాంబవంతుండు వచ్చి తన స్వామి యని కృష్ణు నెఱుంగక ప్రాకృతపురుషుం డని తలంచి కృష్ణునితో రణంబు సేసె నందు. 15

క. పలలమునకుఁ బోరెడు డే
గల క్రియ శస్త్రములం దరులఁ గరముల విజయే

చ్ఛల నిరువదియేనిమిదివిన
ములు వోరిరి నగచరేంద్రముఖ్యుఁడు హరియున్. 16

క. అడిదములుఁ దరులు విఱిగిన
బెడిదము లగు మగతనములఁ బిఱుతివక వడిన్
బిడుగులవడువునఁ బడియెడి
పిడికిటఁబోడుచుటలు గలన బెరసి రిరువురున్. 17

శా. స్పష్టాహంకృతు లుల్లసిల్ల హరియున్ భల్లూకలోకేశుఁడున్
ముష్టాముష్టి నహర్నిశంబు జయసంమోహాబులంబోరుచోఁ
బుష్టింబాసి ముకుంద ముష్టిహతులం బూర్ణశ్రమోపేతుఁడై
పిష్టాంగోరుశరీరుఁడై యతఁడుదా భీతాత్ముఁడై యిట్లనెన్. 18

వ. దేవా నిన్నుఁ బురాణపురుషు సధీశ్వరుం డైన విష్ణుం బ్రభ
విష్ణుంగా నెఱుఁగుదు. సర్వభూతంబులకుం బ్రాణప్రతాపధైర్యబలంబులు
నీవ విశ్వంబునకు సర్గస్థితిలయంబు లెవ్వ రాచరింతురు వారికి సర్గస్థితిల
యంబులఁ జేయు నీశ్వరుండవు నీవ యాత్మకుం బరమాత్మవు నీవ యని
మఱియును. 19

సీ. బాణాగ్ని నెవ్వఁడు పఱపి పయోరాశి
నింకించి బంధించి యేపు మాపెఁ
బరఁగ నెవ్వఁడు ప్రతాపప్రభారాశిచే
దానవగర్వాంధ తమస మడఁచెఁ
గంజాతములు ద్రెంచు కరిభంగి నెవ్వఁడుఁ
దశకంఠుకంఠ బృందములఁ ద్రుంచెఁ
నాచంద్రసూర్యమై యమరుల లంకారాజ్య
మునకు నెవ్వఁడు విభీషణుని నిలిపె
తే. నన్ను నేలిన లోకాధి నాథుఁ డెవ్వఁ
డంచితో దారకరుణారసాబ్ధి యెవ్వఁ
డాతఁడవు నీవ కావె మహాత్మ నేఁడు
మాఱుపడి యెగ్గుఁ జేసితి మఱువ వలయు. 20

వ. అని యిట్లు పరమభక్తుం డైన జాంబవంతుండు వినుతించిన నతనిశరీరనిగ్రహ నివారణంబుగా భక్తవత్సలుం డైన హరి తనకరంబున నతనిశరీరంబు నిమిరి మేఘగంభీర సంభాషణంబుల నిట్లనియె. 21

క. ఈమణి మాచేఁ బడెనని
తామసు లొనరించు నింద దప్పఁగఁ గోరికై
నీమందిర మగు బిలమున
కే మరుదెంచితిమి భల్లుకేశ్వర వింటే. 22

వ. అనిన విని సంతసించి జాంబవంతుండు మణియునుం దనకూఁతు జాంబవతి యను కన్యకామణియునుం దెచ్చి హరికిఁ గానుకగా సమర్పించె, నట మున్ను హరివెంట వచ్చినవారలు బిలంబువాకిటం బండ్రెండుదినంబులు హరిరాక కెదురు చూచి వేసరి వగచి తమ పురంబునకుం జని, రంత దేవకీవసుదేవులును, రుక్మిణియును, మిత్రబంధుజ్ఞాతిజనులును గుహ సొచ్చి కృష్ణుండు రాక చిక్కె నని శోకించి. 23

క. దుర్గమ మగు బిలమున
హరి నిర్గతుఁ డై చేరవలయు నేఁడని పౌరుల్
వర్గము లై సేవించిరి
దుర్గ గృతకుశలమార్గ దోషితభర్గన్. 24

క. డోలాయితమానసు లై
జాలిం బడి జనులు గొలువఁ జండిక పలికెన్
బాలామణితో మణితో
హేలాగతి వచ్చు నంబు జేక్షణుఁ డనుచున్. 25

క. యత్నము సఫలం బయిన స,
పత్నసమూహములు బెగడఁ బద్మాక్షుండా
రత్నముతోఁ గన్యాజన
రత్నముతోఁ బురికివచ్చె రయమున నంతన్. 26

క. మృతుఁడైనవాఁడు పునరా
గతుఁడై నక్రియం దలంచి కన్యామణి సం
యుతుఁడై వచ్చిన హరిఁ గని
వితతోత్సవకౌతుకముల వెలసిరిపౌరుల్. 27

వ. ఇట్లు హరి తనపరాక్రమంబున జాంబవతీదేవిం బరిగ్రహించి రాజసభకు సత్రాజిత్తుంబిలిపించి తద్వృత్తాంతం బంతయు నెఱింగించి సత్రాజిత్తునకు మణినిచ్చిన నతండును సిగ్గువడి మణిం బుచ్చుకొని పశ్చాత్తాపంబు నొందుచు బలవద్విరోధంబునకు వెఱచుచు నింటికిం జని. 28

క. పాపాత్ములపాపములం
బాపంగా నోపునట్టి పద్మాక్షుని పైఁ
బాపము గలదని నొడివిన
పాపాత్మునిపాపమునకుఁ బారము గలదే. 29

మ. మితభాషిత్వము మాని యేల హరిపై మిథ్యాభియోగంబు చే
సితిఁ బాపాత్మక నర్థలోభుఁడను దుశ్చిత్తుండ మత్తుండ దు
ర్గతి నీదేహముఁ గాల్పనే దురిత మేమార్గంబునం బాయు నే
గతిఁ గంసారి ప్రసన్నుఁడై మనుచు నన్ గారుణ్య భావంబునన్. 30

గీ. మణియుఁ గూఁతు నిచ్చి మాధవు పదముల
పట్టుకొంటి నేని బ్రతుకు గలదు
సంతసించు నతఁడు సదుపాయ మగు నిది
సత్య మితరవృత్తిఁ జక్కఁబడదు. 31

మ. అని యిబ్భంగి బహుప్రకారముల నేకాంతస్థుఁడై యింటిలోఁ
దనబుద్ధిం బరికించి నీతిగని సత్రాజిత్తు సంప్రీతశో
భనుఁడై యిచ్చె విపత్పయోధితరికిన్ భామామనోహారికిన్
దనుజాధీశవిదారికిన్ హరికిఁ గాంతారత్నముం రత్నమున్. 32

ఉ. తామరసాక్షుఁ డచ్యుతుఁ డుదారయశోనిధి పెండ్లియాడె నా
నామనుజేంద్రవందిత గుణస్థితభూషణ సత్యభామ ను

ద్దామపవిత్రవర్తన్వ నయధర్మవిచక్షణతాదయాయశః
కాముని సత్యభామను ముఖద్యుతినిర్జితసోమ నయ్యెడన్. 33

క. మణి యిచ్చినాఁడు వాసర
మణి నీకును నాకుఁ గలవు మణులు; కుమారీ
మణి చాలు నంచుఁ గృష్ణుఁడు
మణి సత్రాజిత్తునకును మరలఁగ నిచ్చెన్. 34

దుస్సహవియోగము.

కంకంటి పాపరాజు.

[కంకంటిపాపరాజు. ఆఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు నెల్లూరుమండలవాసి; విష్ణుమాయావిలాసమను యక్షగానమును రచించి పిమ్మట ఉత్తరరామాయణమను ప్రబంధమును క్రీ. శ. 1790 ప్రాంతమున వ్రాసెను. ఈగ్రంథరచనయం దీతనికిఁ బుష్పగిరి తిమ్మన తోడ్పడెను.

పాఠ్యభాగము ఉత్తరరామాయణములోనిది. రామునాజ్ఞను శిరసావహించి లక్ష్మణుఁడు సీత నడవిలోదించి రామాజ్ఞను దెలుపును. పిమ్మట సీత విచారపడును.]

చ. అడలకు మన్న నీకు వసుధాధిపు నానతి దాఁటవచ్చునే
యిడుమలఁ జెందు మంచు విధి యీధర నన్ను సృజించి యుండఁగాఁ
గడవఁగ నెవ్వరోపుదురు కాకల కేగిన నాఁడె యాపదల్
గడచితి నంచు నుంటి నెఱుఁగం డుది నిట్లగు నంచు నామదిన్. 1

క. ఆ దుర్నిమిత్తముల ఫల
మీ దుఃఖము సేయకున్నె యీ దుఃఖము లా
పాదింప విధి తలంచిన
కాదే యాకోర్కె నాకుఁ గలిగించుటయున్. 2

చ. ఎడపక పూర్వజన్మముల నే మిథునంబులఁ బాయఁజేసి వా
రడలఁగ నవ్వుచుండితినొ? యూ యఘ మూరకపోనె! నాఁడు కా
అడవుల రామపాదజలజాప్తి వసించితి; నేఁడు నాథుఁ బొం
దెడసి యనాథనై యిచట నేగతి మేన భరింతుఁ బ్రాణముల్. 3

ఆ. ఏను సాధ్వి ననుచు నెల్లవారలు నన్ను
సన్నుతింతు రనుచు సంతసింతుఁ
గాని నడుమ నిట్టి కటికినిందలు పుట్టి
యడవిఁ ద్రోచు రాముఁ డనియెఱుఁగ. 4

చ. కటకట! లక్ష్మణా! పిడుగుకంటెను బెట్టిద మైనమాట నేఁ
డిటు వినియుండియుం బగుల దింతలు నింతలు గాదు గుండె యె
ప్పటివలె నున్న దీకటికబానముతో నసువుల్ భరించి యి
య్యటవిని యింక నేవలన నాపద లొందఁగ నున్నదాననో? 5

చ. కళవళ మంది తెల్పితివొ కాక పరాకునఁ దప్పవింటివో
కలనయినన్ రఘూద్వహుఁడు కానలలో ననుఁ ద్రోయఁబంచునే
తెలిసి గణింపు లక్ష్మణ మతిభ్రమమైనదొ హా సహింపు మి
ప్పలుకు లెఱుఁగకంటి వెతఁబాటిలె నీకొక భ్రాంతి యున్నదే? 6

ఉ. ఎన్నటికిన్ రఘూద్వహుని నేనును సన్నిఁక రామచంద్రుఁడుం
గన్నులఁ జూడఁ గల్గదొకొ కల్గకయుండినఁ బ్రాణమేల పో
దన్న రఘుప్రవీరు చెవు లారఁగ నింతయుఁ దెల్పు నాదుమే
నున్నది చెంత గంగమడుఁగున్నది నైనటు లయ్యెషుం దుదిన్. 7

చ. పతి మతి నెంచెనేమొ తనుఁబాసి యశోకవనంబులోపలం
బ్రతుకదె! పెక్కునాళ్ళనుచుఁ గ్రమ్మఱఁ దాఁ జనుదెంచి శత్రునిన్
హతునిగఁ జేయు నేలు ననునాసగదా బ్రతికించె నాఁటి కా
గతి నిఁక నేమి యాసగొని కాయము నిల్పుదుఁ దెల్పు మిన్నియున్.

చ. ఎఱుఁగనిమూర్ఖు లాడుకొను నెగ్గులకున్ భయ మంది యప్పుడే
కఱకుమనంబుతో విభుఁడు కానన సీమకుఁ బంచెఁగాక యి

త్త్రైటఁ గోరసారి నన్ బిలిచి తెల్పి మనోవ్యథ తీర్చి నిన్ను నే
మఱ నని పంపఁ డయ్యె నభిమానముఁ గూర్మియు నెందుఁ బోయెనో

క. ఆకరుణ యాప్రసన్నత
యాకూరిమి యాప్రియోక్తి యాగారవముం
గాకుత్స్థుఁడు మఱచెఁగదా
యాకస్మికముగ జనించు నపవాదమునన్. 10

శా. ఆకర్ణాయతనేత్రమై మణిమయోద్యత్కుండలద్వంద్వశో
భాకీర్ణాంచితగల్లమై సురదనంబై సుందరభ్రూయుతం
బై కమ్రస్మితచంద్రికావిలసితంబై యొప్పు శ్రీరాముమో
మీకాయంబునఁ జూచుభాగ్య మిఁక లేదేమో సుమిత్రాత్మజా! 11

సీ. అవని నయోనిజనయి పుట్టి మిథిలేంద్రు
 పీట నేఁ బెరిగిన విధము వినరో?
యంగరాగము లిచ్చి యనసూయ మొదలైన
 సతు లెంచుకొన్నది చాలవినరో?
యాలంకలోఁ ద్రొల్లి త్రైలోక్యము నుతింప
 వహ్ని నేఁ జొచ్చిన వార్త వినరో?
యాసీత నిర్దోషి యేలుకొమ్మని రాము
 బ్రహ్మదు లప్పుడన్న పలుకు వినరో?

ఆ. వినియుఁ గనియుఁ బ్రజలు నను నిందసేసిన
యంతమాత్రమునకె యధిపుఁ డులికి
యింతతెగువ సేయ నిచ్చగించుట నా య
భాగ్య మింతె యొకరిఁ బల్క నేల? 12

చ. వనముల కేల వచ్చితివి వల్లభునిం బెడఁబాసి యొంటిగా
నని మునిపత్ను లెల్ల గుమిగూడి యడుగన్ ధృతిమాలి వారి కే
మని వివరింతు నింత విషదంబుధి నేకరణిం దరింతు నే
యనువున నీ ప్రతీక్షణమహాయుగముల్ క్రమియింతు లక్ష్మణా! 13

వ. అని పెక్కువగల నమ్మగువ వాఁగిలి మగని తెగువకుఁ బరితపించియు నించుక తగవు దలంచి తెగువవహించి బహిర్లిఖితచిత్రంబు కోమ గొందియున్న యమ్మఖందితో మఱియు నిట్లనియె. 14

చ. వెగపునఁ దోఁచినన్నియు నవారణఁ బల్కితిఁ గాక భర్తకున్
జగదపవాదముం గడువశక్యమె? నేను వియోగమగ్నతం
దెగువకుఁ జొచ్చి రాము జననిందితుఁ జేయుదునే? తదాజ్ఞ యె
ల్లగతులఁ బూని కానల నొలంగెద మేను గలంతకాలమున్. 15

సీ. అన్న లక్ష్మణ యింక నాలస్య మేటికిఁ
జను మయోధ్యాపురంబునకు నీవు
మువ్వురత్తలకును మ్రొక్కితినని తెల్పు
మచటి బంధుల నెల్ల నడిగితి నను
మతికృపాళునకు రామావనీంద్రునకు నా
మ్రొక్కుగా నతిభక్తి మ్రొక్కు మీవు
దనయాజ్ఞఁ దలఁ దాల్చి జననింద తనుఁ జెంద
నీక కానలఁ జరయింతు ననుము

తే. భూజనుల బాంధవుల లెస్స బ్రోవుమనుము
తలఁప నా కేడుగడయును దానె యనుము
భావ మెప్పుడుఁ దనమూర్తిఁ బాయదనుము
నెమ్మి రఘుకయింత నామీఁద నిల్పుమనుము. 16

తే. పోయిరమ్ము శుభంబులు పొందు నిన్ను
నన్ను మఱవక యుండుమా యన్న యనుచుఁ
గన్నుఁగవ నశ్రుధారలు గ్రమ్ముకొనఁగ
నన్నెలంతుక దీనయై యడలుచుండె. 17

సుభాషితములు.

[భర్తృహరి యనునతఁడు నీతిశృంగారవైరాగ్య శతకములను మూఁడుభాగములు గల 'సుభాషితత్రిశతి' యను గ్రంథమును సంస్కృతమున రచించెను. దీనిని తెనుఁగున నేనుఁగు లక్ష్మణకవి, మహామహోపాధ్యాయుఁడైన ఎలకూచి బాలసరస్వతి, పుష్పగిరి తిమ్మకవి యను మువ్వురు వేర్వేఱుగ రచించిరి.

ఈ క్రింది పద్యములు నీతిశతకమునందలి పది పద్ధతులనుండి గ్రహింపఁబడినవి. వివరములకు లఘుటిప్పణమును జూచునది.]

చ. మకరముఖాంతరస్థమగు మానికముం బెకలింపవచ్చుఁ బా
యక చలదూర్మికానికరమైన మహాంబుధి దాఁటవచ్చు మ
స్తకమునఁ బూవుదండవలె సర్పము నైన భరింపవచ్చు మ
చ్చిక ఘటియించి మూర్ఖజనచిత్తముఁ దెల్ప నసాధ్య మేరికిన్ 1

ఉ. విద్య నిగూఢగుప్తమగు విత్తము రూపము పూరుషాళికిన్
విద్య యశస్సు భోగకరి విద్య గురుండు, విదేశబంధుఁడున్,
విద్య విశిష్టదైవతము, విద్యకు సాటి ధనంబు లేదిలన్,
విద్య నృపాలపూజితము, విద్య నెఱుంగనివాఁడు మర్త్యుఁడే. 2

క. విదళింప నుఱుకుసింగపుఁ
గొదమయు మదమలినగండకుంజరములపై,
నిటి బలశాలికి నైజము
గద, తేజోనిధికి వయసు కారణ మగునే? 3

క. ఏనరునకు విత్తము గల
దానరుఁడు కులీనుఁ, డధికుఁ, డార్యుఁ డతండే
ధీనిధి, ధన్యుఁడు, నేర్పరి.
నానాగుణగణము కాంచనంబున నిలుచున్. 4

మ. బహువిద్యావిదుఁ డయ్యు దుష్టజనుఁ డెప్పాటన్వివర్జ్యుండు గా
నిహితం జేసి కొనందగండు ఫణి మాణిక్యోజ్జ్వలం బయ్యు న
య్యహి సంత్యాజ్యము కాని చేకొనఁగ నర్హంబే? విభాస్వద్దయా
లహరీనిర్ఝరిణీశ్వరా! సురభిమల్లా నీతివాచస్పతీ. 5

శా. ఆపత్తి న్ధృతి సంపద న్క్షమ శ్రుతి న్వ్యాసక్తి సద్గోష్ఠి వా
చాపాండిత్యము, పౌరవిక్రమము భాస్వత్కీర్తిపై వాంఛయున్,
రూపింప న్సహనీయు లౌజనుల కెంపున్లక్షణంబు ల్సుమీ,
యాపూర్ణప్రతిభానిధీ? సురభిమల్లా నీతివాచ స్పతీ. 6

మ. జలజాతంబులు వేఁడెనే రవి వికాసం బొందఁగాఁ జేయుఁ గ
ల్వలు ప్రార్థించెనె చందమామ యను వేలం బొప్ప రంజించు లో
కులు లంచంబిడి రేతఁజిల్జలము మేఘుం డిచ్చుఁ బుణ్యాత్మకుల్
దలఁప న్విశ్వహితక్రియు ల్సురభిమల్లా! నీతివాచస్పతీ! 7

చ. అమరులు వార్ధిఁ ద్రచ్చునెడ నందుదయించిన రత్నపాళి హ
ర్షముఁ గన రాహాలాహలవిషంబున భీతి వహింప రాత్మన
య్యమృతముఁ గన్నదాఁక విడరప్పని యే తెఱంగైన ధీరస
త్త్వములు సునిశ్చితార్థ మవుదాఁక ప్రయత్నము మాననేర్తురే. 8

ఉ. లేవడి పొందియున్ వెతల లీనతఁ బొందియు లేచు గ్రిక్కునన్
దైవబలంబునన్ బుధుఁ డుదారతఁ గందుకవృత్తి హత్తి దు
ర్భావుఁడు తద్విధంబున విపద్దశ వచ్చిన నొచ్చి నాశిలున్
లేవక మంటిముద్ద ధరణిం బడి యట్టె యణంగుకైవడిన్.

చ. సురచితకర్మము న్నపుడు సున్నపుమిద్దెలు చిన్నపాయపుం
దెఱవలు తెల్లనౌ గొడుగునీడల హెచ్చిలు లచ్చియున్నిరం
తరమయి నట్టలుండు నట తప్పిన నెంతయుఁ గంతుసంగరాం
తరహతతంతు మౌక్తికవితానగతిన్ వితమై వడిన్ జెడున్ 10

మధుకలశము.

రాయప్రోలు సుబ్బారావు.

[శ్రీయుత రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు ఉస్మానియా విద్యాపీఠమునందు ప్రధానాంధ్రోపన్యాసకులు. వీరు తృణకంకణము, జడకుచ్చులు, రమ్యాలోకము, మధుకలశము మున్నగు రసవత్తర కావ్యములను రచించిరి. శైలియందును, భావ ప్రకటనమునందును వీరిది అందెవేసినచేయి.

ఫిట్స్‌గెరాల్డు అను ఆంగ్లకవి పారసీకభాషనుండి ఉమర్ కావ్యమును ఆంగ్లమున అనువదించెను. దీనిననుసరించి వీరు మధుకలశమను పేర ఆంధ్రమున రచించిరి. ఈక్రిందివి దానిలోనుండి యుద్ధృతములు.]

ఉ. రేలుబవల్ కవాటములరెక్కలుగాగల ఈయెడారిస
త్రాలకు వచ్చుచుంద్రు సులతానులు లోకం డెడలక్ మహోక్కడాం
దోళిక లెక్క; పార్థివముతో వసియింతురు రెండుమూడునా
ళ్ళేలగ మాపి యంత నెటకో విరమింతురు, కంటె, నెచ్చెలీ! 1

చ. గతదివసప్రపీడనయు గాఢభవిష్యదపోహభీతియుక్
హత మొనరింపజాలు మధు వందపుగిన్నియ నిండ నింపు; మీ
వితమున రేపురేపని తపించెద వృగ్మలి; మెన్ని రేపు లీ
క్షితిపయి 'నిన్న'లందు గలసెన్ గతకాలమహాబ్ధరాశిలోన్. 2

చ. కులికెడు కొత్తశోభసపుకోకలు తాలిచి గ్రీష్మదూతి; న
వ్వులతిరునాళ్ళలోన జనివోముగదే మసమిందు, ముందు రా
గిలిన ప్రియుల్ గతించిరి సఖీ! మన మేగమె యింక భూమిక్రిం
దల బవళింప; నెవ్వరికో తల్పములౌదుముగామె మూవలన్. 3

చ. మనమును మంటిక్రిందబడి మాయకపూర్వమె లబ్ధమైనదా
ని ననుభవింపజెల్లు తరుణీ! యటుపిమ్మట ఘూళి ధూళితో
నెనసి యణంగిపోవు, మధు వొందును పిమ్మట గానమాగు, గా
యనులును నిద్రవోదురు లయశ్రుతులున్ చెవికంద వాపయిన్. 4

శా. ఆవేదాంతుల శుష్కతర్కముల వ్యాఖ్యానింపగానిమ్ము, నీ
వీవృద్ధున్ సుఖపెట్ట రమ్ము సకియా! యేకాంతపున్ సేవ; ప

పూవుల్ విచ్చు శుభప్రభాతముల నాపూఁగన్నియున్ రాలు సం
ధ్యావేళన్, నిజ మిద్ది తక్కినది మిథ్యావాద మింకేటికిన్. 5

ఉ. నేనును బాల్యమం దధికనిష్ఠ మెయిన్ గురుపాదసన్నిధిన్
మానుగ నాలకించితి బ్రమాణములైన పరేంగితార్థముల్,
కాని; నిజాన కెప్పుడును కన్నులు విప్పక బైట వచ్చితిన్,
పూనిక వీడి లోపలికి బోయిన వాకిటనే సఖీమణీ! 6

ఉ. ఏమిపనో యెఱుంగక మహిం బడితిన్, ప్రవహించుచుంటి నే
భూముల నింకనో జలముపోల్కి ననిష్టమొ! యిష్టమో సఖీ!
ఈమధువాటికన్ విడిచి యేదెసకో సుడివోదు చోటి యా
సీమల వీచుగాడుపుల చే, మది నచ్చిన నచ్చకుండినన్. 7

చ. ప్రియదరో! 'నేతి నేతి' యని పారము కానఁగరాని యీవివా
దముల నలంగు టెందనుక? ధారలుధారలుగా స్రవించు తి
య్యములగల ద్రాక్షతో పరవశాదరయోగము మేలుకాదొ, శూ
న్యమొ అటుగాక చేదొ అగు అందనిపండులకంటె నెప్పుడున్. 8

ఉ. ప్రాణి జగాన కెల్ల బరమావధియా అల శూన్యమందె యీ
శోణమరందమున్ తదభిచుంబనరక్తిమగ్రుక్కు మోవియున్
లీనము లౌనయేని? గమనింపుము కాగల కారణార్థమో
మానదు, వర్తమానపరిమాణము నాగదుగాదె నెచ్చెలీ! 9

చ. ఒకచదరంగపాళి యిది యుగ్మలి! రంగులుగళ్ళు రేల్పవల్;
సకలజగజ్జనంబులను సారెలుగా గొని కాలు డాడు; పా
చికలును కొంతసే పనుగు చెల్మి నటించి, యొకింతలోన మా
రకులయి యీవలావల పరస్పరమున్ తెగి పేటికం బడున్. 10

పింగళి లక్ష్మీకాంతం
కాటూరి వేంకటేశ్వరరావు.

ధర్మోపదేశము.

[మ॥ రా॥ శ్రీ. పింగళి లక్ష్మీకాంతము పంతులు ఎం ఏ గారు ఆంధ్రవిద్యాపీఠమునఁ బ్రధానాంధ్రోపన్యాసకులు. వీరును, ప్రకృతము బందరునందు ఆంధ్రజాతీయ కళాశాలా ప్రధానాచార్యులునగు మ॥ రా॥ శ్రీ. కాటూరి వేంకటేశ్వరరావుగారును కలిసి యీసౌందరనందకృతి రచించిరి. దీనిని తమ గురువర్యులగు బ్రహ్మశ్రీ. శతావధానులు చెళ్లపిళ్ల వేంకటశాస్త్రిగారికి అంకితమొనర్చి కృతకృత్యులైరి.

పాఠ్యభాగము సౌందరనందము షష్ఠసర్గములోనుండి సంగ్రహింపఁబడినది. నందుఁడు బుద్ధుని సవతితమ్ముఁడు. ఒకనాఁడు బుద్ధుఁడీతనిని భిక్షువుఁ జేయించెను. మనస్సులో బౌద్ధదీక్షయందిష్టములేని తమ్మునికిట్లు బుద్ధదేవుఁడు బోధించెను.]

శా. పాఱన్ జూడుము! శోకమోహభయసంభ్రాంతమ్ము విస్తారసం
సారారణ్యమునన్ దెసల్ దెలియ కాశాబద్ధమై సారెకున్
గ్రూరత్వమ్మున నొండొరుల్ గసిమసంగున్ బ్రాణిలోకమ్ము హిం
సారంభమ్ము వినా, సుఖం బెటుల లభ్యంబౌ నిటన్ దేహికిన్? 1

మ. భరమౌ నాఁకటిపెల్లునన్ బులి నిజాపత్యమ్ము భక్షింప, సూ
నరులై యీనరు లెల్లవారు పరసంతానమ్ము భక్షింతు, రీ
పరహింసారతమౌ జగమ్ము ననుకంపాదృష్టి రక్షింప నెం
తురుగానీ, మనకేమి యన్నటులఁ బ్రొద్దుల్ పుత్తురా రాసుతుల్? 2

క. ప్రాసాదోపరితలముల
దాసీజనకల్ప్యమానతత్తద్భోగో
ల్లాసలసితాత్ములెల్ల ద
యాసారవిదూరులో? మహాంధులో? తనయా! 3

ఉ. కానలఁ బచ్చికల్ దిని మృగమ్ములు గ్రుక్కెడు నీరు గ్రోలి ప్రా
ణానిలముల్ భరించుకొనవా, నరు లెంతటి జాల్ములోకదే!
జేసెడు పొట్టకై దురితసింధువునం బడి సృష్టియెల్ల దుః
ఖాన ముఖంగఁ జేసి నరకప్రతిమాన మొనర్తు రక్కటా! 4

ఉ. ఆఁకలిబాధచేఁ జెమట లాఱని గాసికి నోర్చి, ప్రాణముల్
పోనడపెట్టువారి శ్రమముల్ రుధిరమ్ము గడించి యీయఁగాఁ
జేకుఱినట్టి యర్థము లిసీ యని రోయ కెటుల్ భుజింతు వ
న్నా! కృపమాలి, ఘోరకలుషాక్తతఁ దుచ్ఛము లైన భోగముల్.

ఉ. వ్రేఁగయినట్టి వేదనలపెల్లున మున్ను కుసుల్లుగూలి, యు
య్యో! గడికాళ్లు వైచికొనియొండొటఁ దాఁచుచుఁ గ్రుమ్ములాడునీ
లేఁగలవంటి లోకుల మలీమసభావముఁ బాపి ప్రోతురా,
రాగిలి భోగముల్ గుడుతురా? నినువంటి వరేంద్రపుత్రకుల్. 6

ఉ. సారథికృత్య మొక్కరుఁడు, సైంధవకృత్యము వేఱొకండు శాం
తారభటిన్ యథావిధి నుపాయముమై నెఱవేర్చి లోకయా
త్రారథమున్ మునీంద్రవిహితమ్మగు గమ్యము చేర్చుకోసమై
పాఱుని జన్మమున్, బుడమిపాలుని జన్మముఁ గల్గె నిమ్మహిన్. 7

గీ. బరువు మోయఁగఁ జాలు నశ్వములు లేక
ప్రాప్యము నెఱిఁగి నడపు సారథియు లేక
దారి తప్పెను నేఁటికి నారథమ్ము;
ఎచటఁ బడి కూలిపోవునో యెఱుఁగరాదు. 8

గీ. స్వర్గఫలకాంక్ష రాజ్యవిస్తారకాంక్ష
జన్మము లటంచు సంగ్రామసరణి నుంచు
జనులు కురియించు రక్తవర్షమ్ముకతనఁ
దడియుచున్నది భూదేవితనువు కుఱ్ఱ! 9

గీ. పొదుగుఁ విడువని పిల్లపై బుద్ధిపాఱి
యడలునన్ దల్లిమేఁక సూనాంగణమున
రాల్చు కన్నీటిబొట్లంకురములుగాఁగ
మొలచుచున్నవి విషవృక్షములు కుమార! 10

గీ. ఆద్యులైనట్టి ఋషులు సత్యం బహింస
ధర్మదేవత రెండు నేత్రము లటంచుఁ

గలసిపోయిరి లోకసంగ్రహము కొఱకు;
నఘురాలయి యాపె యల్లాడు నిపుడు. 11

గీ. ఊబిలోఁ గాళ్లు దిగఁబడి, యోరమెడను
మలఁచి, బఱము లాలకించు గోమాతవోలెఁ
దల్లడిలుచున్న దీనిశ్వధాత్రి, రాచ
బిడ్డనికి నీకుఁ దగునె యుపేక్ష సేయ? 12

సీ. నకనకలాడు పొట్టకు నింత గంజియే
నొదవని సిరుపేద యుమ్మలికయు
వేఁకియెత్తిన మందు నూఁకు పథ్యము పాన
మరయువారలు లేని యనద మూల్గు
అస్త్రజర్జరితాంగులై రణక్షోణి ది
క్కఱి యేడ్చువారి యాహారవమ్ము
పతివియోగంబె కసుతవియోగము జత
యై పొక్కు నిర్భాగ్యురాలి హాయి

గీ. అంధపంగ్వాదులగు వికలాంగులెల్ల
సలుపు గగ్గోలు నేకమై జగతి, శోక
భీకరమహాంబునిధియౌచు, విరతి లేక
యడలుచుండఁగఁ జెవిఁదూఱదా, కుమార! 13

సీ. ఆఁకలిసెకనుఁ గాయమున మాంసాదులు
హరియించిపోవ శల్యములు మిగిలి
పొలుసెత్తి, పాలి, కన్నులగుంట లేర్పడి,
బొర యుండఁగ, బొజ్జ బూరటిల్లఁ
బుడకకాళులతోడ నడయాడు చల్లనఁ
బెరటిలోనికి నేగి బిడ్డఁ డచట
మంటిపెళ్లలు దినుచుంటఁ గన్గొనియును
వలదని వారింప హాకురాక

గీ. కుత్తుకకె నల్లపూసయుఁ గుండలోన
వడ్లగింజయుఁ, గనుల బాష్పములు లేక

కడుపు చుమ్మలు చుట్టఁగా నడలుచున్న
తల్లులం గాంచవో నీవు తమ్ముఁగుఱ్ఱ? 14

మ. అవియుఁ గుండెలు రాతికైనఁ గనుమన్నా! విశ్వదైన్యమ్ము, చా
లవు నీర్వెట్టఁగ వేయికన్నులు, భుజాలకుల్ నలేఁ బాపఁగా
పవిపన్నాత్ముల నుద్ధరింప, వెతఁ బాపన్, సేదఁబోకార్ప, నై
నిప్పురన్ బాష్పజలమ్ముఁ బోఁదుసువఁ దండ్రీ! లెమ్ము సజ్జండవై.

భారతవీరుఁడు.

జాషువాకవి.

[వీరు గుంటూరు మండలములోని వినుకొండ హైస్కూలులో ఆంధ్రోపాధ్యాయులుగఁ బనిచేయుచున్నారు. ఫిరదౌసి, స్వప్నకథ, ఖండకావ్యము రెండుభాగములను రచించిరి. మృదుమధురమైన వీరిశైలి సమకాలీనుల యాదరణకు గుఱియైనది.

పాఠ్యభాగము వీరిఖండకావ్య ప్రథమసంపుటమునుండి యుద్ధృతము.]

సీ. ఘనకురుక్షేత్ర సంగ్రామ గగనమునకు
భానుమంతుఁడవై, వైరివర్గములను
కలఁచి గెలిచినదండిమగండవీవు
కర్ణ! కారణమేమి? దుఃఖపడనింక. 1

సీ. సమరధర్మంబు విడి ధనంజయుఁడు సంపె
నతనిచేఁ జచ్చె రాధేయుఁ డనెడుపల్కు
పుట్టెనను చింతకలదు కాఁబోలు నీకు
నట్లు కాదయ్య! గెలుపు నీయదియెకర్ణ! 2

సీ. ధర్మముఁదలంచి నినుఁగన్న తల్లినముఁగు
సోదరుల రేఁబువ్రులభాతిఁ జూచినాఁడ

వీర! నీస్వామిభక్తి నీయద్వితీయ
సుగుణసంపద వర్ణింప నగునె కర్ణ! 3

శా. వీరాగ్రేసర! నీవు పాండవబలాబ్ధిన్ మందరంబట్లు దో
స్సారంబార మథించి యంచితయశస్సారంబు లోకంబునన్
బారం జల్లిన సద్ధనుర్ధరుఁడ వెవ్వాఁడీడు రానీకుఁ? గ
ర్ణా! రాజన్యుల కెల్ల నీచరిత మన్నన్ గర్ణపేయం బగున్. 4

శా. కింకన్ రుద్రునిఁబోలి తేరనడుచక్కిం జేరి దృప్యద్ధను
ష్టంకారం బొనరించుచున్ విమతకంఠశ్రేణిఁ జెండాడు, నీ
వంకన్ జూడఁ గిరీటి యంతటి ప్రతాపస్ఫారమార్తాండుఁడే
జంకె, న్నీకెదురెక్కు వీరుఁ డొకఁడు న్జన్మించునే? భానుజా! 5

మ. జననం బొందిన తత్క్షణంబ, కలివస్వాంతంబునన్ గంగక
ప్పనగావించినక్రూరురాలనక, లోభస్వాంతవై కుంతి, నా
యన! కర్ణా! సుతభిక్షరా యనఁగ నాహా! మారుమాటాడకి
చ్చిన విఖ్యాతవదాన్యమాన్యుఁడవు పొచ్చెం బేది? నీకీర్తికిన్! 6

చ. అరదము గ్రుంగి పోయినపుడైనను భార్గవరాముశాపవా
క్శరణి, శరంబులూహకెడ సన్నపుడేనియు, శల్యుఁడెన్నిని
ష్ఠురములువల్కుచున్న రణశూరతఁ దక్కక వైరివీరకం
ధరపటుకర్తనోద్యమమునం జెలువారవె! సూర్యనందనా! 7

మ. ఒకపాంచాలికి భర్తలేవురని మర్త్యుల్ గూడిమాటాడుదు రా
డుకయే కర్ణకఠోరమై మసలుచుండున్ డెందమందట్టివా
నికి నాకాఱవభర్తనామము ధర న్నిర్మింపకంచు న్మురా
రికి వాక్రిచ్చి, యశంబుఁ జాటవె? ధరిత్రీమండలిన్ భానుజా! 8

గీ. పార్థనామంబు చెవిలోనఁ బడినయంత
భగ్గుమని మండిపోవు నాపాదమస్త
కంబు నీకట్టి మీవైరకారణంబు
చాటుచున్నది కర్ణ! నీస్వామిభక్తి. 9

ఉ. చండగభస్తిమండల మొసంగిన నాతొలిచూలి కాన్పు క
ర్ణుండను, కుంతిమాటకు తనూలతకంపము నంద ధర్మసూ
నుండెలుఁగెత్తి యేడిచి నినుం గొనియాడుచుఁ బల్కె "నట్టిశూ
రుండిఁక పుట్టఁబోఁడ"ని, నిరూపణ చేయుచు సూర్యనందనా! 10

మ. చెవుల న్గుండలముల్ ప్రభావిభవరాజిన్ జిష్ణు వర్మంబుఁ బు
ట్టువుతోఁ గల్గిన ముద్దుబిడ్డఁడవు నీటుం గోటు దీపింప రెం
డవమీనాంకుఁడు వోలి విల్లుగొని జన్యక్షోణులంజొచ్చి శా
త్రవనాశంబొనరించు నిన్నుఁగని కర్ణా! కుంతియెట్లోర్చెనో! 11

చ. మిత్రులఁ బవిత్రవంత మయి మేదినిఁ గాలువ గట్టి మర్మరా
రవము సెలంగ నీకు రుధిరంబు స్రవించుచు "అర్జునా! యథ
ర్మవు భవ" యంచు నెంతవలపోసెనొ, శత్రుకళేబరంబులం
టవలసెనంచు నెంతవనటం బడినాఁడవొ, కర్ణ! కూలుచోన్. 12

చ. నరుఁడు బృహన్నలాఖ్య నలనాఁడు విరాటుని గొల్చుచుండి యు
త్తరునకు సాయమై కురుశతంబును మూర్ఛలఁ గొట్టినాఁడు భా
స్కరసుతుఁ డోడెనందురని కన్నుల నీరిడకయ్య! శక్తులై
గురుఁడు నదీసుతుండెదురుకొన్నది లేదుగదయ్య భానుజా! 13

అమర్షము.

నందితిమ్మన.

[నందితిమ్మన శ్రీకృష్ణదేవరాయల యాస్థానకవి. తనపారిజాతాపహరణమును కృష్ణరాయని కంకితమిచ్చెను అందుచే నితఁడు క్రీ॥ శ॥ 1500 తరువాత నివసించెనని తేలుచున్నది ఇతఁడార్వేలనియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; శివభక్తుఁడు ఇతనికవితముద్దుఁబలుకులకు ప్రసిద్ధి.

పాఠ్యభాగము పారిజాతాపహరణము ప్రథమాశ్వాసమునుండి యుద్ధృతము. నారదుఁడు రుక్మిణికిఁ బారిజాతకుసుమ మిచ్చినపిమ్మట నొకచెలివచ్చి సత్యభామకిట్లు చెప్పును.]

క. అమ్మా! యేమని చెప్పుదు
నెమ్మి న్విభుఁడు రుక్మిణీసతిమణి సౌ
ధమ్మున నుండఁగ సురముని
క్రమ్మఱ నాకస్మికమ్ముగా నచ్చటికిన్. 1

క. చనుదెంచి యమ్మురారికి
ననఘమ్ము నరైక యోగ్య మతిసౌఖ్యకర
మ్మనితరసులభ మిది యని
కొనియాడుచు నొక్క దివ్యకుసుమ మొసఁగెన్. 2

క. మిన్నంద వేగఁగయికొని
కన్నులనొత్తికొని మ్రొక్కి గౌరవమొసఁగన్
వెన్నఁడు రుక్మిణికొసఁగెను
సన్నలఁతయుఁ గొప్పులోన నవ్విరిదాల్చెన్. 3

ఉ. ఆకుసుమంబు దాల్చిన మహామహిమంబునఁ దోడికామినీ
లోకము మచ్చరంబు మదిలోనఁ దొలంగి భజించుచుండ న
స్తోకనిజప్రభావములు చూపెడు గద్దియమీఁద నెక్కి ము
ల్లోకము దాన నేలుగతి లోలవిలోచన యేమి సెప్పుదున్. 4

ఉ. ఎంతయు లేఁడు నారదమునీంద్రుఁడు శౌరి వినంగ రుక్మిణీ
కాంత వినంగ నేను వినఁగాఁ బలికెం బతిఁ గూర్చుదాన నా
యంతటివారు లేరని యహంకృతి నెప్పుడు విఱ్ఱవీఁగుచున్
వంతున నచ్చుసత్యగరువం బికఁ జెల్లదటంచు మానినీ. 5

చ. అన విని వేఁటువడ్డ యురగాంగనయుంబలె నేయివోయ భ
గ్గన దరికొన్న భీషణహుతాశనకీల యనంగ లేచి హె
చ్చినకనుదోయికెంపు దనచెక్కులఁ గుంకుమపత్త్రభంగ సం
జనితనవీనకాంతి వెదచల్లఁగ గద్గదఖిన్నకంఠి యై. 6

శా. ఏ మేమీ కలహాశనుం డచటికై యేతెంచి యిట్లాడెనా
యామాట ల్చెవి యొగ్గి తా వినియెనా యాగోపికావల్లభుం
డే మే మాడెను రుక్మిణీసతియు నీ వింకేటికిన్ దాఁచెదే
నీమోమోటలు మాని నీరజముఖీ! నిక్కం బెఱింగింపవే. 7

చ. అతులమహానుభావ ముని యవ్విరిఁ దా నొకపెద్ద సేసి య
చ్యుతునకు నిచ్చెఁగం బొదవ నూడిద యిచ్చిన నిచ్చెఁగాక తా
నతఁడు ప్రియంబు గల్గునెడ కర్పణ జేసినఁ జేసెఁగాక యా
మతకరి వేలుపుందపసి మమ్ముఁదలంపఁగ నేల యచ్చటన్. 8

క. పలుదెఱఁగుముళ్ళమాటలు
కలహమెకల్యాణమని జగంబులవెంటన్
మెలఁగెడుమౌనికి సహజము
వలదనివారింపవలదె వల్లభుఁడతనిన్. 9

క. మునియేమిసేయు?, రుక్మిణి
గొనఁగారణమేమి? ధూర్తగోపాలుఁడు సే
సినచెయిదమేమిచెప్పెదు
మనమెఱియదె ప్రాణమైన మగఁడిట్లయినన్. 10

క. పరికింపరు తమజాడలు
తెరువుల తగులములు నమ్మఁదగదంద్రుమదిన్
శరదంబుదచలచిత్తులు
పురుషులెపో వారి నమ్మఁబోలునె చెలియా! 11

ఉ. ఇన్ని దినంబులున్ సవతు లిందఱిలోఁ గడు గారవంబునం
గన్నియ నన్ను వల్లభుఁడు గన్నులఁ గప్పుకొనంగ నుండి యా

వన్నెయు వాసియుం దఱిఁగి వారు నను౦ దలలెత్తి చూడఁగా
సన్నలఁ జాయలం బలుక నైతును ప్రాణము లింతతీపొకో! 12

ఉ. నా మొగమోటకై వలసి నాటకముల్ ఘటియించె రుక్మిణీ
కామిని మీఁదటం గలుగు గౌరవముం గృపయుం బ్రియంబుఁ దా
నేమియుఁ గాన నీక యిటు నిన్నిదినంబులు నన్నుఁ దేల్చెనో
తామరసాక్షి! మెచ్చవలదా మురదానవభేదికృత్యముల్. 13

ఉ. ఓ చెలి! శౌరి కిచ్చెనఁట యొక్క లతాంతము దెచ్చి నారదుం
డా చపలాక్షి కిచ్చెనఁట యాతఁడు నవ్విరి యిట్టిమాట లా
హా! చెవుల న్వినంబడియుఁ బ్రాణము దాల్చెద మేన నింతగా
నోఁచితి నింక నెట్టివి కనుంగొన నెమ్మొయి నున్నదాననో. 14

క. పూనుకొన మేలుగీళ్ళకు
లోనయి విహరించువారిలోక మెఱుఁగదో
యీ నరకాసురదమనుఁడు
దా నెఱుఁగడో భోజకన్య తా నెఱుఁగదొకో! 15

ఉ. ఆసరసీరుహాక్షినిలయంబునఁ బంకజనాభుఁ డుండుటం
జేసి యొసంగెఁబో తగవు సేకొని యొక్క లతాంత మింతలో
వాసియు వన్నెయుం దగవు వైభవముం జలము న్వివేకముం
బో సవతుల్ భజించుటకుఁ బో వెఱఁగయ్యెడు నేమి సెప్పుదున్. 16

క. కలకాల మొక్కగతిఁ బూ
సలలో దారంబుమాడ్కి సతిమదిలోనన్
మెలఁగెడు పురుషులు గలుగుట
తొలిజన్మము నోముఫలము తోయజనేత్రా. 17

క. పతి ప్రాణసదృశబంధువు
పతి దైవం బేనుగడయుఁ బతిసతులకున
ప్పతియె కను మేరదప్పిన
గతి కులకాంతలకు వేరుగలదే చెపుమా. 18

క. ధనమిచ్చి పుచ్చుకొన్నను
మనమున నోర్వంగవచ్చు మగఁడింతులకున్

జన విచ్చి పుచ్చుకొన్నను
మనవచ్చునె యింక నేఁటిమాటలు చెలియా! 19

క. అని వగల మిగుల నొగులుచు
జనితామర్షమునఁ గోపగదనంబునకున్
జనియెను లతాంగి హరిచం
దనకోటరమునకు నాగతరుణియుఁ బోలెన్. 20

చంద్రికా వర్ణనము.

[మొల్లరామాయణమునుండి యుద్ధృతము.]

ఉ. భానుసహస్రసత్కిరణ పంక్తుల నుద్భవ మైనయాబృహ
ద్భానుని వెట్టఁ బెల్లుడకఁ బడ్డసుధాంబుధిమీఁదిమీఁగడల్
పూని సమీరుచేఁ దెరలఁ బూర్వదిశం గనుపట్టు దానిపై
ఫేన మనంగ నొప్పె శశి బింబము తూరుపుఁగొండపైఁ దగన్. 1

చ. కుముదములుం జకోరములుఁ గోమలసస్యముఁ జంద్ర కాంతముల్
రమణఁ జెలంగ వెన్నెల తిరంబుగఁ జేసి జగంబు లుబ్బఁగాఁ
గమలములున్ వియోగు లధికంబుగఁ జోరులుఁ జక్రవాకముల్
రమణఁ గలంగ వెన్నెల తిరంబుగఁ గాచె జగంబు లుబ్బఁగాన్. 2

ఉ. నారదు లైరి సన్మునులు నాకమహీజము లయ్యె భూజముల్
శారద లైరి భామినులు శంకరశైలము లయ్యె గోత్రముల్
పారద మయ్యె నీరధులు పన్నగనాయకు లయ్యె నాగముల్
వారిదవర్గ మెల్ల సిత వర్ణము లయ్యెను బండువెన్నెలన్. 3

చ. కొడుకుదయించె నం చలరి కోరి సుధాంబుధి మిన్ను ముట్టి యు
ప్పొంగు జగ మెల్లఁ గప్పె ననఁ బూర్ణత నొందెను సాంద్ర చంద్రికల్
పుడమికిఁ బాలవెల్లిగతిఁ బొల్పెసలారఁగఁ జంద్రుఁ డొప్పె న
య్యుడుపతి మేనిమచ్చయును నొప్పెఁ బయోనిధిపద్మనాభుఁడై. 4

బదరికాశ్రమము.

[నాచనసోముని హరివంశములోనుండి గ్రహింపఁబడినది.]

సీ. పవనవేగ విశీర్ణ పాదపాగ్రంబుల
జడియకుండఁగఁ బట్టు సామజములుఁ
బూజార్థవిసుమిత పుష్పమాలికలపై
మధుకరంబులఁ జోపు మర్కటములు
నవబృథస్నాన పర్యంత నిర్మలతకై
కాసారములఁ గాచు కాసరములు
నిజనిజోటజభాగ నీవారసీమలఁ
జొరక కావలియుండు సూకరములుఁ

ఆ. వె. గలిగి కంసవైరి కన్నులపండువై
చెలువుమిగిలెఁ బూర్ణకలశవిగళ
దాలవాలవారి హారి తన్మునిదారి
కాశ్రమంబు బదరికాశ్రమంబు. 1

సూర్యాస్తమయవర్ణనము.

[యయాతిచరిత్ర ద్వితీయాశ్వాసమునుండి గ్రహింపఁబడినది.]

తే. సరగమిన్నను కమ్మరి సంజకొలిమి
బెట్టుగాఁగాల్చి బంగారుచుట్టువాలు
పదనువెట్టఁగఁ గొనిపోయి పట్టలేక
విడిచెననఁ బ్రొద్దు పడమటి కడలియునిఁగె. 1

క. కడకడలి వేఁడి వెలుఁగను
జడదారి వడిన్మునుంగఁజని జేగుఱుప
చ్చడ మాఱఁగట్టెఁదరిననఁ
బడమటనెఱసంజనిండె బలుపుగ హాటియుఁ. 2

ప్రణయార్ద్రగీతికలు.

వేదుల సత్యనారాయణశాస్త్రి.

[బ్రహ్మశ్రీ. వేదుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారు ప్రస్తుతము పెద్దాపురము హైస్కూలులో ఆంధ్రోపాధ్యాయులుగ పనిచేయుచున్నారు. ఆరాధన, ముక్తావళి, దీపావళి మొదలగు గ్రంథములను రచించిరి. వీరి కవిత మిక్కిలి రసవంతమై 'జీవము'తో నిండి యుండును. ఈక్రిందివి వారి 'దీపావళి' నుండి యుద్ధృతములు.]

ఆ వృ త్తి.

గీ. ఆ ప్రశాంతనిశాజరఠాంతమందు
కలతనిద్దురలో కలల్ గాంచుచున్న
గౌతమీనది నామనోగతవిషాద
తనుము నంతయు తనలోన దాచుకొనియె. 1

గీ. ఆ నదీసైకతముల నాయడుగుజాడ
చెరపివేయగ వెనువెంట నరుగుదోచు
గాలితరగల చల్లనికడుపులోన
కన్నుమూసెను నాయార్పుగాడ్పు లెల్ల. 2

గీ. చెడ్డయో మంచియో సుహృత్సృష్టియందు
జరుగు విషయమ్ములను తటస్థముగ నా య
నంతగగనమ్మునం దుండి యరయుచుండు
తారలె మదశ్రుకణముల నేరుకొనియె. 3

గీ. నేనె మిగిలితి నీగౌతమీనదీప
వితగర్భమ్ములో మోత వెట్టుచున్న
యుగయుగాంతర విశ్వమహోగ్రదుఃఖ
జీవగీతాల కావృత్తి చెప్పుకొనగ. 4

ఆ శా గా న ము.

ఉ. ఏసడి లేక యీప్రకృతి యెల్ల నిశీథతమోనిబద్ధమై
నీ సుకుమారహస్తముల నిద్దురవోయెడువేళ, నీ

వే జరిచేసి యీశిథిలవీణను బాడు మటంచు నాతమిన్
దోసెద వేల? తీగ తెగునో, శ్రుతి దప్పునో, పల్కదో ప్రభూ! 1

ఉ. పూవులగుంపులందు మధుమాసములన్ వికసించు కోకిలా
రావమువోలె రాగమధురమ్ముగ వీణ నదింపఁజాల, నన్
బోనఁగ నిమ్ము; ప్రేమరసపూరితవిశ్వవిలీనగాన మీ
వే వినిపింతువేని సుఖియించెద నే నది యాలకించుచున్. 2

ఉ. ఏవిధినైనఁ బాగు మని యే వచియింతువ యేని ప్రేమమై
నీవె రచించి నాకుఁ గరుణించిన నీ ప్రణయార్ద్రగీతికల్
గావున, నావిశుష్కతగళమ్మున నీకరుణాసుధారస
శ్రీవిభవమ్ము నింపి మధురింపుము నే శ్రుతిగల్పి పాడెదన్. 3

ముక్తావళి.

ఉ. పూవులరోజులున్ గడచిపోయె, విషాదహిమావృతాంధకా
రావిల మయ్యె నీప్రకృతియంతయు. ఆకులపాటునొంది పూ
దీవలు నాదు లేయెడదతీరున మోడయిపోయె, నాటియా
జ్ఞావిధి స్వామి! నాకిపుడు జ్ఞప్తికివచ్చి భయమ్ము గొల్పెడిన్. 1

ఉ. ఈమధుమాసశోభ గతియింపకపూర్వమె పూలతోటలో
కోమలపుష్పముల్ వెదకి కోసి యమర్చిన ప్రేమదామమున్
నామెడలోనె వేయు మనినా, వపు డొక్కసుమమ్మునైన నా
స్వామి! భవత్పదార్పణము సల్పగ లేనయితిన్ విమూఢతన్. 2

ఉ. నావలె శుష్కజీవనమునన్ దురపిల్లెడి యీపవిత్రగో
దావరి పేదవడ్డనినదమ్ములతో శ్రుతిగల్పి ప్రేమరా
గానహదుఃఖగీతు లిపు డల్లుచు గ్రుచ్చుచుమంటి నొక్కము
క్తావళి నాపవిత్రనయనాంబుకణోజ్జ్వలమౌక్తికమ్ములన్. 3

ఉ. ఈసుకుమారమాల ధరియింపుము నీహృదయమునందె స్వా
మీ! సుముఖమ్ములై పరిణమించు మనోజ్ఞవసంతమాససం
ధ్యాసమయాంతరమ్ముల రవంత భవన్మధురానురాగని
శ్వాసపరీమళానిలపు స్పర్శసుఖమ్ము ననుగ్రహించుచున్. 4

మేటిబంటు.

మల్లికార్జునభట్టు.

[భాస్కరరామాయణమును హుళక్కి భాస్కరుఁడును, మల్లికార్జునభట్టును, కుమారరుద్రదేవుఁడును, అయ్యలార్యుఁడును రచించిరి. పార్శ్వభాగము మల్లికార్జునభట్టు రచించిన సుందరకాండమునుండి యుద్ధృతము. ఈకవి పదునాల్గవశతాబ్దాదియందుండెను. ఇతనిశైలి రసవంతము గానుండును. వీరభయానకవర్ణనములఁ జేయుటలో నీతనికితఁడే సాటి.

హనుమంతుఁడు సీతకు ఆనవాలిచ్చి, వనభంగముచేసి, కొందఱురాక్షసులను జంపుచుండును. అప్పుడు ఇంద్రజిత్తీతనిని బ్రహ్మాస్త్రముచే బంధింప రాక్షసులు రావణునికడకుఁ గొనివత్తురు.]

వ॥ రావణుం జూచి జగత్ప్రాణతనూభవుం డద్భుతవందుచు నంతరంగంబున. 1

క. ఈరూపము నీఘనభుజ
సారము నీధృతియు నిట్టి సౌందర్యము వి
స్ఫారోదారగుణంబులు
నీరాక్షసవిభుని కౌర యిట్లొప్పెడునే. 2

క. పాతకనర్తియు రాక్షస
జాతుఁడుఁగా కుండెనేని శక్రాదిసుర
వ్రాతంబున కధిపతియై
యీతఁడు లోకంబు లెల్ల నేలం దగఁడే. 3

వ. అని విచారించువృక్షచరుని రోషతామ్రాక్షుం డగుచు నిరీక్షించి రాక్షసచక్రవర్తి ప్రహస్తున కిట్లనియె. 4

క. నిను నెవ్వఁడు పుత్తెంచెను,
వన మేటికిఁ బెఱికి తీవు వడి రాక్షసభం
జన మేల సేసి తెవ్వఁడ
వని యడుగుము నావుడుం బ్రహస్తుం డతనిన్. 5

క. కనుఁగొని తేజము చూడఁగ
వనచరమాత్రుఁడవు గావు వచ్చినపని వం

చనసేయక భయ మందక
వినిపించిన నిన్ను వేగ విడిపింతుఁ దగన్. 6

క. సురవరుఁడో దండధరుఁడో
వరుణుఁడో ధనదుండో దైత్యవరుఁడో ని న్నీ
పురి సొర దూతగఁ బంచిన
యురుబలుఁ డెవ్వఁడు నాకు నొప్పఁగఁ జెపుమా. 7

వ. అనినం బ్రహస్తున కనిలజుం డిట్లనియె. 8

క. హనుమన్నాముఁడ మారుత
తనయుఁడ రఘురాముదూతఁ దపనప్రియునం
దనునకు సచివుఁడ నిక్కపు
వనచరుఁడన్ సీత వెదక వచ్చితి నిటకున్. 9

క. దివిజారిదర్శనం బ
న్యవిధములన్ నాకు దొరక దని వనభంగం
బు వడిం జేసితిఁ జేసితి
బవరము నారక్షకాళికి బలములతోడన్. 10

చ. కరము విరించిచే వరము గాంచిననన్ను శరంబులన్ సురా
సురులకుఁ గట్టరా దవుటఁ జూ శరముక్తుఁడ నైతి లోకభీ
కరు దశకంఠు నొందుగతిఁ గాన నశక్యము గాన రాక్షసో
త్కరములచేతఁ గట్టువడి కన్గొనువేడుకతోడ వచ్చితిన్. 11

వ. అని పలికి రావణుం గనుంగొని. 12

క. ఇనజుఁడు నీతోఁబుట్టువు
నినుఁ గుశలం బడుగు మనియె నృపతియు రవినం
దనుఁడును నీకును బుద్ధులు
దనరంగాఁ జెప్పు మనిరి తగవున నీవున్. 13

వ. వినుము రామచంద్రుఁడు సీతాలక్ష్మణసమేతుండై తండ్రియానతి
దండకావనవాసంబునకే తెంచి, యట ఖరదూషణాదులఁ దునిమి, పత్నిం

గోలోఁయి, యెల్లదిక్కుల వెదకుచు, ఋశ్యమూకంబున సుగ్రీవుతోడ సఖ్యంబుచేసి, సీతాన్వేషణంబునకై నన్నుఁబంప నేనును రాఘవ సుగ్రీవుల యానతి సముద్రం బవలీల దాఁటి లంకాపురి సొచ్చి యంతట వెదకి యయ్యశోకవనికామధ్యంబున నున్నజనకరాజనందనం గాంచితి ధర్మవిరుద్ధంబును గులనాశకంబు నగుపరదారాపహరణంబు నీయట్టిబుద్ధిమంతులు గావింతురె ధర్మశీలుం డగువాఁడనపాయసుఖంబులం బొందుఁ బాపశీలుండు వివిధాపాయదుఃఖంబు లనుభవించు నీవు పరకాంతం దెచ్చి పాపంబున కొడిగట్టి చెడ నున్నాఁడ వని పలికి మఱియును. 14

సీ. చరణాగ్రమున నీభుజాదర్ప మడఁచిన
ధూర్జటివిలు లీలఁద్రుంచి వైచె
వాలపాశంబున నడి నిన్నుఁ గట్టిన
వాలి నొక్కమ్మునఁ గూలనేసె
నని నిన్నుఁ జెఱగొన్న యర్జునుఁ బొరిగొన్న
పరశురాముని నాజి భంగపఱిచెఁ
గడిమిమై నొక్కఁడ ఖరదూషణాదులఁ
బదునాల్గువేవుర బారిసమరె

నమ్మహాధనుర్ధరున కెగ్గాచరించి
హరిహర బ్రహ్మశక్రాదు లైన నతని
భయదనిర్ఘాత సంఘాత పాతశాత
బాణఘాతహతులు గాక బ్రదుకఁ గలరె. 15

ఉ. ఉరవడి రాఘవాస్త్రతతు లుగ్రతరార్చుల మింట నంట నీ
కరములురంబునంగములుఁ గంఠములాస్యము లంఘ్రు లూరులున్
శిరములు మర్మముల్ బరులుఁజించుచుద్రుంచుచునుచ్చపాఱుచున్
మురియలు సేయుచున్ నిశుడమూఁదుజగంబులునాఁప నోపునే. 16

శా. శ్రేణీభూతము లై దిగంతముల విక్షేపించు సౌమిత్రిదో
ర్ఘ్రాణాగ్రోజ్ఝితరుక్మపుంఖకమణో ద్భూతస్ఫులింగచ్ఛటా

క్షీణజ్వాలధురీణబాణములు వర్షింపంగ నీ వేళ స
ప్రాణత్రాణశరీరులై నిలుతురే బ్రహ్మాదులున్ ముందటన్. 17

మ. తురగస్యందనమత్తవారణభట స్తోమంబుతోఁ గూడ నీ
పురి భస్మంబుగఁ గాల్చి సైనికసుహృత్పుత్రానుజశ్రేణి నా
త్తుక త్రెక్కం బడ గ్రుద్ది చంపి మఱి మృత్యుక్రూరతం బట్టి నీ
శిరముల్ ద్రుంపఁగ నేన చాలుదు జయశ్రీలబ్ధి వర్ధిల్లఁగన్. 18

క. సుగ్రీవాదులయెదుట ను
దగ్రగతిన్ నిన్నుఁ ద్రుంతు ననురఘుకుల వీ
రాగ్రణిప్రతిజ్ఞ కతన ద
శగ్రీవుఁడ బ్రతికి తీవు చావక నాచేన్. 19

ఆ. అజునివరము నీకు నమరగంధర్వాసు
రాహియక్షరాక్ష సాళిచేత
మడియ కుండఁ గాని మనుజవానరులచేఁ
గలనఁ జావకుండఁ గాదు వినుము. 20

క. ఘనుఁడగు రాముఁడు మనుజుం
డినజుఁడు వానరుఁడు గాన నయ్యిరువురచే
ననిఁ జావఁగల వాఁడవు
మనమున నామాటనమ్మి మతకరి వగుచున్. 21

శా. నీకంఠార్పితకాలపాశము శిరోనిర్ఘాతపాపంబు లం
కౌకస్సంచయకాళరాత్రి గళబద్ధోదగ్రకాలాహి క
న్యాకారాగతమృత్యువున్ జనకకన్యన్ వేగ యొప్పించి లో
కైకత్రాణుని రామునిం గనుము నీకీబుద్ధి గా కుండినన్. 22

క. సీతారాములకోప
స్ఫీతానలశిఖలు గలయఁ బేర్చుచు లంకా
భూతవ్రాతము భస్మీ
భూతముగాఁ జేయు ననుడుఁ బొడమినకిన్కన్. 23

మ. కుటిలభ్రూకుటిభీమఫాలదళక క్రూరోరునాసాపుటో
ద్భటలంబోష్ఠహనుప్రకంపనవట ద్దంష్ట్రాతిఘోరాస్యుఁడై
పటుదృష్టిస్ఫుటవిస్ఫులింగములు పైపైఁ గ్రమ్మ నీకష్టమ
ర్కటునిం జంపుఁడు నా విభీషణుఁడు ధర్మం బొప్ప లంకేశుతోన్.

శా. ఈకోపంబున కగ్నియో వరుణుఁడో యీశానుఁడో వాయువో
నాకాధీశుఁడో యక్షనాయకుఁడో కీనాశుండో కోణేశుఁడో
యీకీశాధముఁ డెంతవాఁ డరయ వీఁ డిట్లెగ్గు లే మాడినన్
నీకున్ వధ్యుఁడు గాఁడు సైఁపు మదిలో నీ వింక లంకేశ్వరా. 25

క. దూతకు వధకంటెఁ గశా
ఘాతము ముండనము నంగకర్తన మంకం
బాతతదండము లెందును
దూత యవధ్యుఁ డని చెప్పుదురు ధర్మవిదుల్. 26

వ. అని యిట్లు రావణుండు విభీషణునిపల్కు లాదరించి 27

క. తరుచరునకు వాలము ప్రియ
కర మగుటను వీనితోఁకఁ గాలిచి నక్తం
చరు లందఱుఁ జూడఁగ నీ
పుర మంతయుఁ గలయఁ ద్రిప్పి పుచ్చుం డనినన్. 28

వ. ఉద్ధతి రణకర్కశు లగురక్కసు లక్కపీంద్రుం గవిసి. 29

క. హనుమనివాలము పెరుఁగఁగ
ఘనతర కార్పాసపట్టికాశ్రేణులఁ గ
న్కనిఁ జుట్టి నూనె నానిచి
యనలం బిడి మండ నూఁది రర్చులు నెగయన్. 30

ఉ. అప్పుడు శుష్కకాష్ఠనిచ యజ్వలితాగ్నిసమప్రదీప్తుఁడై
యొప్పుచుఁ గీలజాలకలితోన్నతవాలము రాక్షసాళిపై
నిప్పులు రాలఁ ద్రిప్పుచును నిండినసందడి వాయఁ జూఁడుచుం
దప్పక పౌరు లోలిఁ దనుఁ దద్దయు విస్మయ మంది చూడఁగన్. 31

క. రోమాంచావృతవపువు
ద్రామాభ్రీముభంగి మెఱయఁదక్కాలోద్య
ద్భీమతరవాల ముఱునా
దామనిగతిఁ దనరఁ దనరి తఱుచరుఁడాత్మన్. 32

క. ఈకట్లుద్రెంచుకొనియీ
నాకారులఁ జంపునప్పుడు నానారక్షో
నీకంబులు గలవేగతిఁ
జేకొని కడలేని రణము సేయుదు నింకన్. 33

వ. కొంతతడవేమైనఁ జేయనిమ్ము సైరించెద మున్నరాత్రి గాసం బడని యీలంకాపురంబునం గల యశేషవిషయంబులు దివాసమయంబున నీరక్కసులు ద్రిప్పికొని పోవం బోయి చూచెదం గాక యనుచుండ నంతలోఁ గొందఱు రాక్షసకింకరులాతని నంగవిసి వీథులవెంటఁ ద్రిప్పుచుండ నీవృత్తాంతము భూపుత్రి విని మారుతాత్మజునకు శైత్యకారి వగుమని యగ్నిహోత్రునిఁ బ్రార్థింప. 34

క. ఆయెడవాలాగ్రంబున
నాయతగతి మండుచున్న యయ్యనలము ప్రా
లేయముగతినతిశీతల
మైయుండుటఁ గరుదునొంది యనిలజుఁడాత్మన్. 35

క. రాముని సామర్థ్యమునన్
భూమిజకారుణ్యమునన్ పొందుగఁబవనో
ద్దామసహాయంబుననో
నామేను దహింప వీయనలతీవ్రశిఖల్. 39

వ. అనుచు సంతసించి. 37

ఉ. మింటఁజటుచ్ఛధ్వనులఁ మేఘఘనధ్వనులై చెలంగ విం
టింటికి దాఁటి వాలమున నేచిన చిచ్చు దగిల్చి దిక్కులన్
మింటను విస్ఫులింగములు నిండఁగఁ జల్లుచు మంటలాకసం
బంటఁగ నబ్బి యుగ్రగతి సమస్తగృహంబులు గాల్చె నయ్యెడన్. 38

I

లఘుటిప్పణము.

గీతాంజలి.

పద్యసంఖ్య.

1. When the mind without fear............awake.
   అనురవీంద్రుని గీతము దీనికిమూలము.

2. Every sound that I make ....Design.
   అనునది దీనికి మూలము,

3, 4, 5, Life of my life .... act.
   అనునది వీని మూలము.

మహాప్రయత్నము.

పద్యసంఖ్య 2. వారిజాసనుఁడు = బ్రహ్మ; 4. నిశితకుద్దాలహతిన్ = వాడియైనగుద్దలులదెబ్బచే. గ్రొచ్చిరి = పల్లముచేసిరి. ఓటమి = భయము. 9. ఈశానువచనము. పూర్వము సగరుఁడు కైలాసమునఁ దపముచేసి శివుని సంతానమునకై యర్థించెను. ఈశ్వరుఁడు వానికి వైదర్భియందఱువదివేవురు కొడుకులుగలిగి యతిదర్పితులై యేకకాలంబునఁగాల గోచరులగుదురని పలికెను. కొంతకాలమునకు వైదర్భిగర్భమున నొకఫలముపుట్టెను. సగరుఁడు దానిఁబాఱవైవ నాకాశవాణి సాహసముకూడదనియు, దానిబీజముల ఘృతఘటములఁ బెట్టింపుమనెను. పిదప నఱువదివేవురు ఘటములనుండి వెలువడిరి. 10. అసమంజసుఁడు, సగరుని రెండవభార్యయగు శైబ్యయందుజనించెను. 16. భారసహిష్ణున్ = భారమునోర్వగల స్వభావము గలవానిని. 21. అమరాపగ = ఆకాశగంగ. 23. నీలకంఠుడు = శివుఁడు. 26. పూర్వమగస్త్యుఁడు సముద్రజలము నాపోశనము పట్టుటచే సముద్రము వట్టిపోయెను.

ప్రశ్నలు:— 1. సాగరము, భాగీరథి, పాత్రులు; వీనివ్యుత్పత్త్యర్థములేమి; 2. "దర్పితులగు వారిశ్రేణిర్మియాధ్రువము." ఎట్లోతెల్పునది. 3. భగీరథుఁడు గంగను భూమికిఁదెచ్చిన విధమును దెలుపుఁడు.

శాపవిమోచనము.

కురుక్షేత్ర యుద్ధానంతరము వ్యాసునానతిచే ధర్మరాజు అశ్వమేధయాగదీక్షఁబూని అశ్వమువెంట నర్జునుబంపును. అర్జునుఁడు సింధుదేశమునుండి మణిపురమునకువచ్చును. ఉలూపి బభ్రువాహనుఁబ్రోత్సహించి తండ్రితో యుద్ధముచేయించును. అట్లుచేయించుటకు కారణమీకథయందుఁ గాననగును. 5. భుజంగోత్తమతనయ = ఉలూపి; నాగకన్యక; తీర్థయాత్రాపరుఁడైన యర్జునునిమోహించి నాగలోకమునకుఁ గొంపోయెను. అని = యుద్ధము. 9. సవ్యసాచి = అర్జునుఁడు. 10. పృథ్వీనాథ - ఓరాజా, వైశంపాయనుఁడు జనమేజయు నిట్లుపిలుచును. 14. - మూఁడు + తునియలు - మూఁడుముక్కలు. 16. బెడిదపు + పీటులు; టుగాగమము. 23. ప్రాయోపవేశనము - ఆహారాదులవర్జించి మరణమునకై సిద్ధముగ కూర్చుం

డుట. 38. చిత్రాంగద: మణిపూరుప్రభుతనయ. అర్జునుఁడు వివాహమాడ నాతనివలన బభ్రువాహనుఁడుదయించెను. ఈమెచిరకాలము తండ్రియింటనుండెను. ఈమెపుత్రుఁడు మణిపురమునకు రాజాయెను. 39. నిష్కృతి - ప్రాయశ్చిత్తము.

ప్రశ్నలు:— 1. అర్జునుడు కొడుకుతో యుద్ధముచేయవలసివచ్చిన కారణమును దెలుపుము. 2. ఉలూపి యర్జునశాపపరిహారమున కెట్లుతోడ్పడెను?

ఋణవిముక్తి.

అని - ఈ వీరబాహునకే అమ్ముడుగును. ఇంకొకనికమ్మను అని. మునిపుత్రుఁడు. నక్షత్రకుఁడు. లేకివాఁడు - అప్రయోజకుఁడు. కరాళించు - నిందించు. సుకవాసి - కష్టపడక సుఖముగనుండువాఁడు. కింకరులు = పరిచారకులు. గుతి - నిర్ణయము. పనిపంద - పనికి వెనుదీయువాఁడు. మామిడిక్రింది సోమరి - పండెపుడునోటఁబడునా అని కూర్చుండుసోమరి. జడ్డు - మాంద్యము. జట్టి. బేరము. తుంట + అరి మొండి + అరి స్వార్థమున 'అరి' ప్రత్యయము.

ప్రశ్నలు:— 1. ఈక్రిందిపదముల యర్థములేమి; వక్కసేయనివాడు; ఏనుపోతుపై వాన; గొలుసుతప్పినకోఁతి; చూపుగుడ్డము; కనుసన్న; మామిడిక్రిందిసోమరి; సుకవాసి;

స్వార్థపరార్థులు.

1. విమలతరదివ్య గగనయానములమీఁదన్ - మిక్కిలి నిర్మలములగు విమానముల మీఁద. 2. అమృతాశులు - అమృతమును భుజించువారు, దేవతలు. శునాసీరుఁడు - ఇంద్రుఁడు. 3. సేమము. ప్ర. క్షేమము. రేఖ - తీరు; 4. అభిధాకుశలుఁడు - మాటనేర్పరి. 5. ననిచిన - మొగ్గలుతొడిగిన. 9. భీమక్షోణీజతనూజ - భీమరాజపుత్రి, దమయంతి. 10. ఈవి = దానమిచ్చుట. 14. బేహారము - వ్యవహారము. 15 బర్హిర్ముఖులు - దేవతలు. 18 కామన - కోరిక 23. విస్మృతి - మఱపు.

ప్రశ్నలు:— 1. దాత లక్షణములేమి? ఇంద్రుఁడు, రాజు, దేవతలు, వీనిపర్యాయపదములను దెలుపుము.

పతివ్రత.

1. అప్పుడు - ఆయన్న దమ్ముల తండ్రిమరణించిన పిదప 4. పాయపడితిమి - తొలఁగితిమి. 7. కూరగాయలు: ద్వంద్వ సమాసము; గవర్ణమాదేశము. 8. గడన - సంపాదన 11. ఓజ = స్వభావము; వాదు - కలహము. 14. సహజన్ములు - తోడఁబుట్టినవారు. 17. సౌజన్యధనుఁడు - మంచితనమే ధనముగాఁగలవాఁడు 22. ఊఁత - ఆధారము. 23. వామనుఁడు బలితోమాట్లాడుట (భాగవతములో) చూడుము. 29. కౌశికుఁడను విప్రునిభార్య; అనసూయ; సావిత్రి; అరుంధతి.

ఏకక్రియా ద్వ్యర్థకరి.

2. చక్రి - చక్రముగలవాఁడు-కృష్ణుఁడు. 3. మహీసురులు - బ్రాహ్మణులు. 5. అ + మణి - అమ్మణి. త్రికములపైసంధి. 15. ప్రాకృతపురుషుఁడు - పామరుఁడు 16. కోరి. ప్రథమావిభక్తిపై కకారాదేశము. 17. ఉకారమెన్ని పర్యాయములున్నదో చూడుఁడు. అట్లుండుటకుఁ గారణమేమి? 22. తామసులు - దుష్టులు 33. అంత్యప్రాసను గమనింపుడు.

ప్రశ్నలు:— 1. దుర్గమము, దుర్గ, దుర్గము. వీనియర్థములేమి? అమరులు, కరి, చక్రి. వీనివ్యుత్పత్తులేమి? 2. కృష్ణునికి నిందగలిగినవిధమును, దానినతఁడు పోగొట్టుకొన్న విధమును వ్రాయుఁడు.

దుస్సహవియోగము.

1. వసుధాధిపుఁడు. రాజు. (రాముఁడు) 5. బెట్టిదము - నిష్ఠురము. 6. కళవళము- తొట్రుపాటు. 16 ఎడు + కడ - ఏడుగడ - రక్షకము.

ప్రశ్నలు:... సీతలక్ష్మణనితోఁబల్కిన మాటలను మీసొంత మాటలలో వ్రాయుఁడు.

సుభాషితములు:— నీతిశతకములోని.

నీతిశతకము పదిపద్ధతుల విభజింపఁబడినది. ఇందలి మొదటి నాలుగు పద్యములును ఏనుఁగు లక్ష్మణకవిరచించినవి. అవిక్రమముగ మూర్ఖపద్ధతి, విద్వత్పద్ధతి, మానశౌర్యపద్ధతి, అర్థపద్ధతిలోనివి, 1. మానికము - ప్ర. మాణిక్యము; 2. మర్త్యుఁడు - మనుష్యుఁడు. 3. సింగపు + కొదమ. పువర్ణాదేశము. నకారాగమము. 4. కులీనుఁడు-మంచికులమునఁబుట్టినవాఁడు. 5, 6, 7 పద్యములు క్రమముగ ఎలకూచి బాలసరస్వతిరచించిన దుర్జన, సుజన, పరోపకార పద్ధతులనుండి యుద్ధృతములు. జటప్రోలుసంస్థానాధీశుఁడగుసురభిమల్లభూపాలునకు గ్రంథమంకితమగుటచే ప్రతిపద్యమునను, సురభిమల్లా, నీతివాచస్పతీ అని మకుటము చేరినది, 5. వివర్జ్యుఁడు- వదలిపెట్టఁదగినవాఁడు. ఫణి. వ్యు. ఫణము (పడగ) కలది పాము. 7. జలజాతములు - కమలములు. 8, 9, 10 పద్యములు పుష్పగిరితిమ్మనవ్రాసిన ధైర్య, దైవ, కర్మపద్ధతులనుండి తీయఁబడినవి. ఇతనిగ్రంథము సమగ్రముగ నాంధ్రలోకమునకు లభింపలేదు. 9. లేవడి - దరిద్రము.

మధుకలశము,

ఫిట్జిగెరాల్డ్ పార్సీ కావ్యమగు ఉమర్ ఖయ్యామ్ రుబాయీయాత్ ను 1859 సంవత్సరమున 75 పద్యములలోఁ బ్రకటించెను. తర్వాత దీనినిదిద్ది మూఁడుపర్యాయములు మరల ప్రచురించెను.

ఉమర్ ఖయ్యామ్ 11 వ శతాబ్దాంతమందు నివసించి 1123 లో మరణించెను. నైషాపూర్ (పర్షియా) ఇతనిజన్మస్థలము. ఈతని రుబాయీయాత్ లో ఒక్కొక్కగీతమున కొక్కొక్కభావ ముండును.

1. ఈప్రపంచమను నొక ఎడారిసత్రమున కనేకులువత్తురు. విలుతురు, పోదురు. సుల్తానులు; ప్రభువులు. 2. ఈమధువును ద్రాగుము. అన్నియు దీనితోఁదీరును. 'రేపు' లెన్నోకాలమయమైన అబ్దరాశిలో కలిసిపోయెను. 3. గ్రీష్మదూతి: గ్రీష్మమనెడిదూతి, కులికెడుజ్ఞ కులుకును. 3. మధువెందును – జీవితమాధుర్యము గతించును. 5. నీవు– ఈవృద్ధ ఉమర్ ఖయ్యామును. ఉదయము విచ్చినపూలు సాయంకాలమురాలును. 6. నాపరిశ్రమమంతయు వ్యర్థమైనది. 7. జలమువలె ఎక్కడినుండియో వచ్చితిని, ఎక్కడికిపోవుదునో ఎఱుఁగను. 10. ఈప్రపంచమ్మొక్క చదరంగపాళి; దీనియందును గళ్లు, సారెలుగలవు.

(ఇవిక్రమముగ 16, 20 22, 23, 26, 27, 29 39, 47, 49.) ఫిట్సిగెరాల్డ్ పద్యముల కనువాదములు.)

ప్రశ్న:— ఉమర్ ఖయ్యామ్ భావములను చక్కఁగఁదెలుపుఁడు.

ధర్మోపదేశము.

2. నిజాపత్యమ్ము – తనసంతానము. 3. జాల్ములు – క్రూరులు; పామరులు; 4. సైంధవకృత్యము – గుజ్జుపని, 7. మునీంద్రుఁడు – బుద్ధుఁడు. 12. వేఁకి జ్వరము. 15. సేద – శ్రమము.

ప్రశ్న: — బుద్ధుఁడు సుందరునకుఁజేసిన యుపదేశమును దెలువుము.

భారతవీరుఁడు.

1. దండిమగఁడు – శూరుఁడు. 2. ధనంజయుఁడు = అర్జునుఁడు. 5. ధనుష్టంకారము – వింటినారిధ్వని 9. పార్థనామము – అర్జునుపేరు.

అమర్షము.

1. సౌధము – మేడ 4. మచ్చరము. ప్ర. మత్సరము. 5. అహంకృతి – గర్వము. 7. కలహాశనుఁడు – నారదుఁడు. 16. లతాంతము = పుష్పము.

ప్రశ్న:— ఈక్రిందివాని యర్థములేమి?

1. పిన్నది; చెవిగొయ్యినిమాట, మొగమోటు; ముళ్లమాటలు; శరబంబాదపలచిత్తుంగ; కన్నులఁగప్పికొనుట, తలలొత్తుట: పూసలల్లోనగను; పోరదప్పుట; 2. సత్యభామ క్రోధావడినయుర [illegible] యేమాడినో తెలుపుఁడి.

ప్రణయమూర్తిగీతికలు:-

మదశ్రీకణములు – నాకన్నీటి బిందువులు – సడి – చప్పుడు – కోమలపువ్వములు – మన్నితములైనపూలు.